

DEMOKRACIJA

SOCIJALISTIČNA REVIJA

VSEBINA: Woodrow Wilson. — Fran Albrecht: In memoriam. — Pavel Fleré: Iz poglavja o naših najnужnejših nalogah. — Inženir Anton Štebi (Outlaw): Resnice in ideali jugoslovanskega problema. — Fran Erjavec: Lokalna uprava. — Fran Albrecht: Sodobne misli. — Marija Kmetova: O naših altarjih. — Brez naslova. (Zbral H. P.) — Dr. Viktor Adler. — Pregled: Politika. — Narodnostni problemi. — Socijalizem. — Narodno gospodarstvo.

Ženstvo! — Ravnokar je izšel propagandni spis

„Demokratizem in ženstvo“,

ki mu je avtorica Alojzija Štebi. Cena K 1, po pošti K 1.20. Deset izvodov skupaj K 9. Ako se naroči nad 20 izvodov 20% popusta. Naroča se pri našem upravništvu, dobi se tudi po knjigarnah. **Veleaktualen spis, zlasti za slovensko ženstvo!**

Delniška glavnica K 10,000.000. Rezervni fondi okroglo K 2,000.000.

Ljubljanska kreditna banka

v Ljubljani.

Podružnice v Splitu, Celovcu, Trstu, Sarajevu, Gorici, v Ljubljani in Celju.

Sprejema vloge na knjižice in tekoči račun proti ugodnemu obrestovanju. Kupuje in prodaja vse vrste vrednostnih papirjev, financira erarične : dobave in dovoljuje aprovizacijske kredite. :

Poslovalnica c. kr. avstr. razredne loterije.

Za uredništvo je odgovorna Štebi Alojzija. — Uredništvo in upravništvo je v Ljubljani, Kolodvorska ulica št. 5.

Lastnina in založba „Slovenske Socijalne Matice“ v Ljubljani, r. z. z o. z. Tiska „Zvezna tiskarna“ v Ljubljani.

Woodrow Wilson.

Woodrow Wilson.

Kadarkoli je govoril Wilson med vojno, smo čutili, da nam govori brat po srcu in umu. Niti za trenotek ni nihče dvomil, da so njegove besede izliv pravega, iskrenega demokratičnega čustvovanja in mišljenja. Vsakdo, ki je še nepopačen od dnevnih gesel, od političnega šarlatanstva, je spoznal v njem političnega poštenjaka. Tako kakor on ne govori človek, ki hoče kaj prikrivati, tako ne govori človek, ki potrvarja za javnost svoje prave nazore. Njegove besede so mirne, preproste, jasne in odločne, z njimi je porazil lažnivost srednjeevropskih diplomatov, ki so imeli vedno dva obraza. Wilsonova zmaga nad tradicijselno lažnivo politično moralno je obenem zmaga dobrega v človeštvu, je potrditev vere v ideje pravičnosti in poštenosti, ki morajo prej ali slej prodreti v vsem javnem življenju.

Woodrow Wilson je bil rojen 28. decembra 1856. leta v Stauntonu, v državi Virginija. Njegov oče je bil eden najslovitejših presbiterjanskih propovednikov in njegov prvi učitelj. 19 letni Wilson je prišel na vseučilišče v New Jerseyu, kjer je bil pozneje predsednik vseučilišča. Na tem vseučilišču se je odločila njegova poznejša politična pot. V knjižnici je našel revijo „Gentlemans Magazine“, letnik 1874., v katerem je pisal priznani in duhoviti esejist Hery W. Lucy parlamentarna poročila. Ta poročila so bila verna slika takratnih bojov v poslanski zbornici in pisana tako plastično, da je dozorel v Wilsonu sklep — to je pozneje priznal sam — da posveti vse svoje življenje javnemu delu. Odtlej se je pripravljaj Wilson smótreno za poznejše javno delovanje, kar izrecno poudarja njegov biograf W. Bayard Hale, da ovrže s tem bajko o „profesorju“ Wilsonu, kateremu je baje vsestransko vrvenje v življenju in svetu povsem tuje. Še preden je dokončal Wilson vseučiliške študije, je zaslovelo njegovo ime.

V takratni najuglednejši in najresnejši ameriški reviji „International Review“ je priobčil leta 1879. članek „Kabinetna vlada v Zedinjenih državah“. V tem članku je zastopal one reformne ideje v politiki, ki so danes last vsega ameriškega ljudstva. Razkril je škodljivost zloglasnega klavzurnega sistema zakonodaje, potom katerega so odločevali za zaprtimi vrati o usodi države; nihče ni bil odgovoren za te sklepe, ker so se izvršili brez javne kontrole. Po dovršenih študijah se je posvetil Wilson odvetništvu in se naselil v Atlanti.

Poldrugo leto je čakal v Atlanti na stranke. Ker se pa ni nihče zmenil za mladega odvetnika, je pogumno določil svojemu življenju drugačno smer. 28 let star se je iznova oprijel učenja in vpisal kot slušatelj na vseučilišču John Hopkins. Posvetil se je državnopravnim študijam in filozofiji vladanja. Bil je še dijak na tem vseučilišču, ko je izdal leta 1885. prvo svoje delo „Kongresna vlada“. Knjiga je imela velikanski učinek, Wilson je zaslovel čez noč. Dobil je od raznih vseučilišč profesorske ponudbe, še preden je napravil doktorski izpit. Sprejel je mesto profesorja za zgodovino in po-

litično gospodarsko vedo na novo ustanovljenem ženskem „Bryn Mawr Collegu“. Čez pet let so ga pozvali na vseučilišče „Princeton“ v New Jerseyu, kjer je postal l. 1902. vseučiliški predsednik. Tukaj je predaval o politiki in pravu.

Kot predsednik tega vseučilišča je dokazal Wilson svojo istinito demokratičnost. Vseučilišče je reformiral popolnoma v demokratičnem smislu. Ko je pa spoznal, da prihaja razdor med vseučiliško mladino vsled nastopa slušateljev iz imovitih slojev — to vseučilišče so posečali prav radi sinovi plutokracije — je nastopil z vso svojo iskreno odločnostjo za pravo tovarštvo med slušatelji, sloneče na demokratičnem idealu. Pričel se je hud boj, poln dramatičnih in strastnih konfliktov, boj za ideale demokracije in ideale gmotne aristokracije, ki je zbudil zanimanje in pozornost v vsej javnosti Amerike. Denarna aristokracija je zmagala. Ko je bil boj na višku, je dobilo vseučilišče vsled neke oporoke darilo 12 milijonov. (Ameriška vseučilišča se vzdržujejo večinoma iz prispevkov privatnikov). To ogromno volilo je pa bilo podarjeno z določili, ki jih je smatral Wilson za takšna, da poostre razredna nasprotstva med dijaštvom. Kuratorij princetonškega vseučilišča je stal torej pred dilemo: ali sprejme Wilsonova demokratična načela glede razmerja med dijaštvom vseučilišča ali pa 12 milijonsko volilo. Kuratorij se je odločil za milione. Wilson je bil poražen, a obenem je bil zmagovalec. Kajti njegov boj za uveljavljenje demokratičnih načel je zbudil tako pozornost in take simpatije v javnosti, da so ga izvolili državljani države New Jersey l. 1910. za svojega predsednika.

Ko je prevzel Wilson to mesto, je odgovoril nekemu angleškemu žurnalistu, ki se ni mogel dovelj načuditi, da je zamenjal mesto uglednega akademičnega učitelja z mestom politika, takole: „Tako dolgo sem poučeval svoje učence o tem, kako bi se lahko vse napravilo, da je čas dokazati jim, da se tako tudi res lahko napravi.“

Sedaj je prišel čas, da uveljavi Wilson svoja teoretična načela v živem političnem življenju. Zgodovina Wilsonovega guvernerstva je eno izmed najbolj zanimivih poglavij v zgodovini ameriškega državno-političnega življenja. Do Wilsonovega nastopa so obvladovali državo trusti, toda on je uveljavil novo zakonodajo, potom katere je dobila država v najkrajšem času samovlado. Toda te zmage niso smatrali za največjo pridobitev, vse višje so cenili to, da je on kot posameznik premagal korumpirani parlament, ki je bil v celoti proti njemu. Nastop novega predsednika je prelomil s tradicijo, ki je izključevala tesno sodelovanje izvršilnih organov z zakonodajnimi. Kljubujoč vsem globoko vkoreninjenim navadam, je nastopil novi predsednik osebno v parlamentu in zagovarjal svoj program. (V Ameriki je bil namreč doslej naravnost posvečen običaj, da ni smel občevati predsednik s parlamentom drugače nego pismeno.) Wilsonov nastop je zbudil vso javnost in jej živo predočil njene pravice do zakonodajnega organa. Proti večinski opoziciji v parlamentu je uporabljal Wilson zelo enostavno sredstvo: stopil je v neposredni stik z volivci. Nastopal je kot govornik, v časopisju je vneto zagovarjal svoja načela. In takoj ob začetku svojega predsedovanja je povedal mogočnikom, ki so sklepali doslej za zaprtimi vrati zakone: Kdor bo glasoval proti poštenim reformam, tega ime pride v javnost. Javnosti so se zbal parlamentarci in na splošno presenečenje je dosegel Wilson sklepe za zakone, ki so se zdeli naravnost čudežni.

Na ta način si je pripravljajl Wilson pot do predsedstva Zedinjenih držav. Ko je nastopil prvič, l. 1912., kot kandidat za mesto predsednika, je nastopil v volivnem boju z vrsto govorov, ki so učinkovali kakor odrešilna beseda, kakor evangelij. Proti trustom, ki so se zajedli že v mozeg gospodarskega življenja v Ameriki, proti kapitalističnim mogotcem, ki so imeli usoden vpliv na vlado, je šel v prvi vrsti njegov boj.

Kadar govorimo pri nas o volivnih bojih, tedaj nam prihaja v spomin doba, ko smo priznavali le političnemu somišljeniku tudi osebno poštenost. Politične morale nismo poznali takrat. Kako smo robantili pri nas proti političnim nasprotnikom, ki niso imeli niti milijonski del enakega vpliva na skupno gospodarsko in politično življenje, kakršnega so imeli zastopniki ameriških trustov in monopolov. Kako smo poniževali, podcenjevali nasprotnika! Niti njegovo osebno življenje ni bilo varno pred političnim izkoriščanjem.

In v imenu ljudstva! Katera stranka ni govorila pri nas v imenu ljudstva? Vse stranke so zatrjevale, da zastopajo pravice ljudstva. Toda kje je ostalo kljub temu ljudstvo? V nevednosti in fanatizmu — oboje pa je enako usodepolno.

In voditelji? Ali se niso plazili v prahu pred množico, ki naj bi jih dvignila do častnih mest? (Tega jej seveda niso povedali.) Ali je poslanstvo voditelja, da gazi z množico v blatu, ali je njegovo poslanstvo v tem, da stoji v vsakem oziru, v moralnem in etičnem, nad množico in jo poizkuša dvigniti k sebi?

Poglejmo Wilsona! Ne ukloni se, tudi „zlato tele“ ga ne omami, ne ustraši se najskrajnejših sredstev, da razkrinka škodljivce. V vsem njegovem javnem nastopanju ne opazimo klečeplazenja pred množico, ne oboževanja njenih instinktov, ki nagibajo bolj k slabemu kakor k dobremu. Kako lahko bi izkoriščal Wilson ravno v Ameriki razredna nasprotstva. Toda on je zametaval to ceno demagoštvo in je zbujal v množici le njene moralne in etične instinkte, ki jej zapovedujejo: Ti množica pomagajš ustvarjati dobrine, zato bodi enakovredna in enakopravna z drugimi sloji in razredi. — Pa poglejmo v našo preteklost v tem oziru. Izigravali smo kmeta proti meščanu in delavca proti obema. Ali se bomo kdaj povzpeli do naziranja, da so potrebni v narodno-gospodarskem pridobitnem procesu vsi razredi, in da ni naloga nobene stranke, da bi poostrovala nasprotstva med razredi, temveč da jih ublažuje in izenačuje? Danes, ko ustvarjamo temelje našega vsestranskega življenja, si uredimo lahko razmere tako, da ne pride denarna aristokracija nikdar do politične veljave, da ne bo nikdar izrabljala vlade v svoje interese. Če bomo izvajali v vseh panogah življenja dosledno demokratična načela, tedaj se gotovo izognemo najhujšemu zlu — velekapitalizmu.

V teh trenutkih, ko klešemo in tešemo svoje samostojno življenje, naj nas spremlja eden izmed Wilsonovih volivnih govorov, naj nam bodo njegove iskrene besede opomin in bodrilo, da vztrajamo na potu, ki vodi do uresničenja demokratičnih načel.

(Podatki o Wilsonovem življenju so posneti iz predgovora nemškega prevoda Wilsonovih volivnih govorov; ti govori so izšli v nemškem prevodu l. 1914. z naslovom: „Nova svoboda“, založba Georga Müllerja v Monakovem. Nemški prevod s predgovorom je priredil Hans Winand. Knjigo prav toplo priporočamo.)

* * *

Svobodno ljudstvo ne potrebuje varuštva.

Odkar obstoja vlada, si nasprotujeta vedno dve vladni teoriji. Ena teh teorij je spojena v Ameriki z imenom zelo velikega moža: z Aleksandrom Hamiltonom. Bil je velika osebnost, toda po mojem mnenju ni bil velik Američan. Njegovo mišljenje ni vzrastlo iz pogojev ameriškega življenja. Hamilton je veroval, da so edini, ki razumevajo bistvo vladanja in zato edini, ki so poklicani, da vodijo vlado, oni možje, ki so financijelno najmočnejše udeleženi pri trgovini in industriji v deželi. Le malo je tako pogumnih, da odkrito nastopajo za to teorijo; toda po tej teoriji so vladali v zad-

njem času v naši deželi. Čudno je, kako vztrajno je to naziranje. In presenetljivo je, kako hitro je politična stranka, katere prvi voditelj je bil Lincoln — Lincoln, ki ni le zanikaval te aristokratske teorije, temveč jo tudi zavračal z vso svojo osebnostjo — presenetljivo je, kako hitro je pozabila Lincolnova načela stranka, zgrajena na zaupanju ljudstva in podlegla prevari, da potrebujejo „mase“ varuštva „trgovcev“.

Kajti če o tem premišljujemo, ni v resnici silnejšega odvrčanja od prvotnega amerikanizma in od zaupanja k sposobnostim samozavestnega, na sredstvih bogatega in neodvisnega ljudstva nego ves pogum jemajoča teorija, da je pozvan kdorsibodi, da skrbi za dobrobit drugega. In vendar je to nauk, po katerem so vladali zadnja leta v Zedinjenih državah. Koga so vprašali, kadar so razmišljali o važnih vladnih ukrepih, o carinskih tarifih, o zakonih glede vrednosti denarja in o železniških zakonih? Mar ljudstvo, ki ga zadenejo tarifi, za katero naj obstoji vrednost denarja, ki plačuje davke in se vozi po železnicah? Ne! Kaj tudi razume ljudstvo o takih stvareh! Veliki tvorničarji, bankirji in voditelji železniških trustov so bili možje, katere so prosili za izvedeniško mnenje. Gospodje, ki tvorijo vlado Zedinjenih držav, so združeni kapitalisti in tvorničarji Zedinjenih držav. Na vsaki strani poročil iz kongresa lahko to beremo, kakor rdeča nit gre to v zgodovini posvetovanj v Beli hiši: vse vzpodbude za našo gospodarsko politiko so prihajale iz enega vira, a ne iz mnogih virov. Dobrohotni čuvarji in dobrosrčni varuhi, ki so nam odvzemali trud vladanja, so postali tako znani, da našteje danes vsakdo lahko njihova imena. Tako so znani, da se pojavljajo njihova imena skoraj na vsakem političnem programu. Ljudje, ki so prevzeli zanimivo delo, da skrbijo za nas, nas ne silijo, da bi pošiljali našo zahvalo na anonimne naslove. Poznamo jih po imenih.

Pojdi v Washington, poizkušaj, da bi dosegel svojo vlado. Vedno boš spoznal, da te vljudno poslušajo: toda ljudje, ki jih v resnici vprašujejo za njihovo mnenje, so možje, ki imajo največ naloženega kapitala — so veliki bankirji, veliki tvorničarji, veliki trgovci, voditelji železniških družb in paroplovnih zvez. Ničesar nimam proti temu, da vprašajo tudi te možje, kajti tudi oni so, čeprav nočejo tega odkrito priznati, del ljudstva Zedinjenih držav. Toda prav mnogo imam proti temu, da vprašujejo glavno te možje in zlasti proti temu, da vprašujejo edino le nje. Ako hoče izvršiti vlada Zedinjenih držav to, kar je za ljudstvo Zedinjenih držav prav, tedaj mora storiti to neposredno in ne s posredovanjem onih ljudi. Toda kadarkoli se je pojavilo važno vprašanje, tedaj so postopali z zahtevami onih mož tako, kakor da je izpolnitev njihovih zahtev nekaj samoposebi umevnega.

Vlada Zedinjenih držav je v sedanjih dneh varovanec množ s posebnimi interesi. Njej ni dovoljeno, da bi imela svojo voljo. Karkoli začne, takrat ji rečejo: „Ne stori tega, uničila boš naše blagostanje.“ In če vprašamo: „Kje je naše blagostanje?“ tedaj odgovori gotova skupina ljudi: „Pri nas.“ Zadnja leta ni upravljalo vlade Zedinjenih držav ljudstvo Zedinjenih držav. To ni obtožba proti nikomur; to je le ugotovitev znanih dejstev: ljudstvo je stalo zunaj, gledalo je na svojo vlado in soodločevati je smelo le pri vprašanju, katero skupino da hoče opazovati. Lahko je odločevalo, če hoče opazovati, kako da se pripravlja ta ali ona mala skupina, da si prisvoji vlado nad javnimi zadevami. Kdo je še kdaj slišal o kakršnikoli seji katere si bodi važne komisije v kongresu, na kateri bi bilo zastopano ameriško ljudstvo kakor celota, in čeprav le po članih kongresa? Možje, ki prihajajo na te sestanke, da govore za kako določbo tarifa ali proti njej, da glasujejo za kako odredbo ali proti njej, so vedno zastopniki gotovih interesov. Saj je mogoče, da zastopajo te interese prav pošteno,

morda nimajo namena, da bi oškodovali svoje državljane: toda vse stvari presojuje s stališča neznatnega dela prebivalstva. Večkrat sem se čudil, da se ne dvignejo možje, zlasti imoviti možje, katerim ni treba delati za svoj življenski obstoj, za zagovornike ljudstva in da ne gredo, kadar zboruje kaka komisija kongresa, tje in rečejo: „Gospodje, ali upoštevate pri presojanju te zadeve vsa dežela? Ali se ozirate na državljane Zedinjenih držav?“

Ne stremim po tem cilju, da bi sedela majhna skupina strokovnjakov v Washingtonu za zaklenjenimi vrati in glumila zame Previdnost. Je Previdnost, kateri se rade volje podrejam. Ampak da bi drugi možje izvajali nad menoj Previdnost, temu pa prav resno oporekam. Za tako pečenko nisem imel nikdar političnega ukusa in ga tudi ne bom imel, spominjajoč se pri tem veselega izreka Gillet Burgessa: „Nikdar nisem videl rdeče krave, tudi posebnega hrepenenja ne vzbuja v meni. Toda priznam, da bi jo rajši videl, kakor pa da bi bil sam taka krava.“

Rajše vidim, da pride Zedinjenim državam odrešenik, preden se bi povzpел do trditve, da hočem biti jaz sam ta odrešenik, kajti spoznal sem — spoznal v resnici! — da vedo možje, ki sem jih izprašaval, več kakor jaz — zlasti če izprašujem mnogo mož. Nikdar še nisem odhajal od kake komisijske seje ali od kakega posvetovanja, da ne bi bil vedel od vprašanj, katera so se razmotrivala, več kakor prej. In to je zame slika vlade. Nisem voljan, da bi sprejel patronat trustev, čeprav vlada še tako skrbneče odmeri čas, tekom katerega naj zavladajo trusti nad mojim življenjem. Spadam k onim, ki brezpogojno odklanjajo v tej zvezi teorijo oskrbnitstva in nauk varuštva. Nikdar še nisem srečal moža, ki bi znal skrbeti zame in opirajoč se na to izkušnjo, slutim, da ni poedinega moža, ki bi znal skrbeti za vse ljudstvo Zedinjenih držav. Menim, da pozna ljudstvo Zedinjenih držav svoje interese boljše, kakor jih pozna katerikoli skupina v območju naše dežele. Ljudje, ki žrtvujejo svoje sile in svojo kri, da se zasedrajo v svetu dela in stremljenja, poznajo trgovinske razmere v Zedinjenih državah mnogo boljše kakor oni, ki so že dosegli svoj cilj in stoje na vrhuncu. Oni, ki stoje še spodaj, vedo, kakšne so težave, proti katerim se bore. Vedo kako težko je, preden dosežejo kredit, ki jih postavi na enako stopnjo z možmi, ki so že zgradili v deželi industrijo. Vedo, da nekje in nekdo vlada in določuje razvoj industrije.

Ko to izgovarjam, nimam niti najrahlejšega namena, da bi vzbujal predsodke proti imovitim; sam pred seboj bi se sramoval, ako bi poizkušal razkleniti razredna čustva kateresikoli vrste. Toda na to hočem opozoriti, da je pritekalo v zadnjih letih bogastvo iz prav posebnih virov. Pritekalo je iz onih virov, ki so ustvarili sistem monopolov. Stališče teh mož je povsem posebno stališče. Nočejo, da bi ljudstvo samo vodilo svoje zadeve, ker ne verujejo, da bi bila sodba ljudstva zdrava in razumna. Radi bi dobili nalog, da naj skrbe za Zedinjene države in za ljudstvo Zedinjenih držav, ker menijo, da presojuje lahko interese Zedinjenih držav boljše kakor kdorkoli drugi. Ne nastopam proti značaju teh mož, nastopam le proti njihovemu stališču. Dovoljevati ne smemo sami sebi nič več, da bi nas vladali še vnaprej tako, kakor so nas vladali v zadnji generaciji: da bi nas vladali možje z enostranskim stališčem, ki so zato polni predsodkov.

Vlade Zedinjenih držav ne moremo zaupati kakemu posebnemu razredu. Politike velikega naroda ni mogoče združiti s posebno skupino interesov. Vedno še poudarjam: moji ugovori niso naperjeni proti značaju mož, proti katerim nastopam. Menim pa, da se je zožilo obzorje onih zelo bogatih mož, ki so pridobili svoje premoženje z gotovim načinom korporativnih podjetij; ne pregledajo celotne mase ljudstva in je tudi razumeti ne morejo. Zato poizkušam, da razderem ono majhno skupino,

odločujočo, kaj naj ukrene vlada naroda. Komaj pol tucata mož je določevalo nekoč usodo New Jerseyja in vedno so bili eni in isti. Nekateri izmed njih so pač tako prosto-dušni, da priznajo, da razvija danes New Jersey več delavne sile, ker svetuje več ljudi, ker se je razširilo polje delovanja in se ga osvobodilo. Vlado je treba osvoboditi obvladovanja po posebnih razredih: ne zato, ker bi bili morda ti razredi od narave ničvredni, temveč zato, ker ne more presojati poedini razred nikdar interesov velike skupnosti.

Verujem v povprečno poštenost in povprečno inteligenco ameriškega ljudstva, a ne verujem, da bi se osredotočila inteligenca Amerike na kogarkoli. In zato tudi ne verujem, da obstoji kakršnakoli skupina ljudi, kateri bi izročili tak način varuštva. Pod nikakršnim varuštvom nočem živeti, dokler lahko to preprečim. Nobena določena skupina mož nima pravice, da bi mi ukazovala, kako naj živim v Ameriki. Večini se pa bom uklonil, ker sem tako vzgojen — čeprav imam včasih tudi o večini svoje posebno mnenje.

Ako bi hotel postati kak del ameriškega ljudstva varovanec, ako meni, da potrebuje varuštva, če hrepeni po tem; da nekdo skrbi zanj in če hoče postati od vlade občiten krdelo otrok, tedaj bi bilo to obžalovanja vredno, ker bi poniževalo močatost Amerike. Toda ne verujem, da bi se pojavljala kjerkoli taka želja. Verujem pa, da hoče skrbeti ljudstvo na trdnem temelju zakonov in pravu samo zase. Jaz ne bi hotel pripadati narodu — in tudi ne pripadam — ki bi stremel po tem, da ga ščitijo varuhi. Pripadati pa hočem narodu — in ponosen sem, da pripadam takemu narodu — ki zna skrbeti sam zase. Če bi mislil, da je ameriško ljudstvo nebrzdano, nevedno in maščevalno, tedaj bi se prestrašil, da bi mu izročil vlado. Toda to je lepota demokracije, da uniči sama svoje življenjske pogoje, če postane brezbrizna, in če postane maščevalna, postane sama žrtev te maščevalnosti. Bistvo demokratične skupnosti temelji na dejstvu, da je vsak interes interes vsakogar.

Priznam za prav verjetno teorijo ono, ki uči, da so voditelji največjih podjetij in ovladovalci najširšega delavnega polja tudi primerni svetovalci vlade. Če se n. pr. moje kupčije ne raztezajo le po Zedinjenih državah, temveč po vsem svetu, tedaj bo vsakdo menil, da vladajo v mojem trgovskem naziranju veliki vidiki in širni cilji. Toda napaka je v tem, da pregledam le svoje podjetje, a ne podjetij ljudi, ki so onstran teh ciljev in načrtov, katere sem si izbral jaz kot sebi najbližje in ki jih zasledujem. Če zberemo še toliko ljudi, ki razumejo svoje kupčije in če so te kupčije še tako ogromne, vendar še ne tvorijo ti ljudje skupine mož, ki bi ločila posle narodove od svojih interesov.

V eni izmed prejšnjih generacij, pred pol stoletjem, je bila združena z vlado imenitna vrsta mož. Patriotizma teh mož nočemo ne tajiti, ne dvomiti o njem. Bili so to možje, ki so hoteli služiti ljudstvu. Toda postali so tako močno odvisni od stališča enega vladajočega razreda, da niso gledali na Ameriko tako, kakor jo je videlo ameriško ljudstvo. Takrat je vzrastla nesmrtna osebnost velikega Lincolna, se dvignila in izjavila, da ne presojajo politiki, možje, ki so vladali naši deželi, stvari s stališča ljudstva. Če se spomnim one veličastne osebnosti, ki se je dvignila v Illinoisu, tedaj gledam podobo svobodnega moža, svobodno in nedotaknjeno od vplivov, obvladajočih deželo; pripravljen je bil, da premotri vse stvari z bistrim pogledom, da jih vedno vidi, da jih vidi v polnem obsegu in da jih gleda tudi tako, kakor so jih gledali možje, ki so jih gledali ž njim ramo ob rami in ki so bili ž njim v zvezi. Dežela je potrebovala l. 1860. voditelja; voditelja, ki bi razumel mišljenje vsega ljudstva in v katerem bi bilo to mišljenje vteleseno, nasproti onemu posebnemu razredu, ki je smatral sam sebe za varuha za dobrobit dežele. Sredi današnjih političnih razmer potrebujemo zopet moža,

ki ni spojen z vladajočimi razredi in vladajočimi vplivi, ki se dvigne in za nas govori. Slišati hočemo glas, ki pozove ameriško ljudstvo, da uveljavi svoje pravice in predpravice pri izvrševanju svoje vlade.

Spoštovanje me navdaja napram gospodoma Taftu in Roosweltu. Toda oba sta bila tako tesno združena s silami, ki so skoraj celo generacijo določevale politiko naše vlade, da ne moreta presojati zadeve dežele z očmi nove dobe in ne s stališča izpremenjenih razmer. Simpatizirata z ljudstvom; toda njihove misli so združene tesno in iz navade z možmi, ki so vedno določevali ob času našega življenja politiko naše dežele. To so možje, ki so zasnovali tarif za varstveno carino, ki so dvigali razvoj trustov in ki so velike gospodarske sile naše dežele tako izenačili in uredili, da zlomi njihovo predvlado danes le sila, ki prodre od zunaj. Zavedajoč se teh okolnosti, bo lahko dejalo ljudstvo: „Ne dvomimo o vaši poštenosti, ne dvomimo, da so vaši nagibi čisti; ampak mišljenje ljudstva Zedinjenih držav še ni prodrlo v vašo zavest. Vi ste pripravljene, da delujete za ljudstvo, in zato hočemo mi sami zase delovati.“

Včasih se mi zazdi, da čutijo možje, ki nas sedaj vladajo, verige, ki jih oklepajo. Ne verujem, da so nas vpregli zavestno v vprego svojih posebnih interesov. Posebni interesi so doraščali. Doraščali so vsled dogodkov, ki jih sedaj pričenjamo razumevati. Ko so dorasli, ko so se vgnezdili blizu onih, ki vodijo vlado, ko so prispevali za volitve potrebni denar in dosegli s tem neko prijazno postopanje ž njimi po volitvah, tedaj se je sklenil okolo vlade Zedinjenih držav obroč; sestavljen je iz prav zanimive, prav sposobne in prav delovne koterije mož, ki so v svojih nazorih in željah zelo odločni in smotreni. Njim ni treba vpraševati nas, kaj da žele. Sploh nikogar jim ni treba vpraševati. Poznajo svoje namene in zato vedo, kaj jim prija. Mogoče je, da so res mislili o čemur so trdili, da so mislili; mogoče je, da vedo o zgodovini gospodarskega razvoja in o interesih Zedinjenih držav tako malo, da res verujejo, da je njihovo vodstvo za naš dobrobit in za naš razvoj neobhodno potrebno. Da to verujejo, tega mi ni treba šele dokazovati; kajti sami priznavajo to. Več kakor enkrat sem slišal, da to priznavajo.

Odkrito bi rad povedal, da jim tega ne zamerim. Marsikateri od teh, ki so izvrševali ta vpliv, je sijajen človek; v resnici mislijo, da je odvisen dobrobit dežele od njih. V resnici mislijo, da mi ne zmagamo naših nalog, ako izročé oni vodstvo gospodarskega razvoja naše dežele. Oni nimajo moči Zedinjenih držav le v svojih rokah, temveč tudi v svoji fantaziji. Pošteni ljudje so in prav tako imajo pravico, da povedo svoje mnenje kakor jaz, toda prišel je čas, ko moramo sami pregledati svoje nazore in preizkusiti njihovo veljavnost. Resnica je, da oni možje ne morejo popolnoma pregledati dogodkov v svojih podjetjih. Kot predsednik vseučilišča sem se prepričal, da ljudje, ki določujejo o metodah v naših tvornicah, ne bi mogli vzdržati obrata niti štiriindvajset ur, ako bi jim ne prihajala strokovnjaška pomoč iz vseučilišč. Moderna industrija je odvisna od tehničnih znanosti; delo onih tvorniških gospodov se je omejevalo na zunanje trgovske posle in finančne operacije, ki imajo prav majhne zveze z natančnim strokovnjaškim znanjem, ki vzdržuje pravzaprav obrat. Poznam može, katerih imena niso nikjer natisnjena, katerih imena se ne imenujejo v javnih razpravah, ki pa so vendar mozeg in ogrodje ameriške industrije.

Ali govore gospodje naše industrije v duhu in interesu onih mož, ki so pri njih zaposleni? Če me vprašate, kako mislim o delavskem vprašanju in delavcih, tedaj čutim, da me vprašate po tem, kar vem o presežni večini našega ljudstva. Potem imam občutje, kakor da zahtevate od mene, da se odločim sam kot pripadnik posebnega razreda in od onega velikega dela mojih sodržavljanov, ki podpirajo in vodijo

podjetja te dežele. Dokler pa tega stališča ne žrtvujemo, dotlej bo nemogoče, da bi imeli svobodno vlado. Poslušal sem zelo poštene in spretno govornike, katerih čustvovanje je označevalo to, da niso mislili sami nase, ko so govorili o ljudstvu; mislili so na kogarkoli, o katerem so menili, da so poklicani zanj skrbeti. Vedno so hoteli storiti vse za ameriško ljudstvo in pretresalo jih je, če jim je kdo predlagal, naj uravnajo stvari tako, da bo lahko storilo ljudstvo samo zase kaj. Dejali so: „Kaj razume ljudstvo o tem?“ Vedno in vedno bi jim odgovarjal: „Kaj pa razumete Vi o tem? Vi poznate njegove interese, toda kdo Vas je poučil o naših interesih in o tem, kar je treba storiti zanje?“ Kajti dolžnost vsakega voditelja vlade je, poslušati to, kar pravi narod, in vedeti to, kar doživlja narod. Njegova naloga ni, da sodi v imenu naroda, temveč on naj govori kot izvoljenec in glas ljudstva za narod. Ne verujem, da bi lahko prenašala ta dežela politiko onih mož, ki so zrlji stvari v drugačni luči.

Hipoteza, s katero so nas vladali, je hipoteza vlade, sestojeca iz korporacije kuratorjev, ki so zopet sestavljeni iz izbranega števila velikih trgovcev, ki vedo mnogo stvari in ki so prepričani o tem, da bi zrušilo naše neznanje dobrobit dežele. Predsedniki, ki smo jih imeli v zadnjem času, so živeli v domnevi, da so predsedniki onega narodnega sveta varuhov. To ni moje naziranje. Bil sem predsednik nekega kuratorija, toda še enkrat ne bi hotel prevzeti tega čina. Hotel pa bi biti predsednik ljudstva Zedinjenih držav. Ko sem bil predsednik kuratorija vseučilišča, tedaj se je dogodilo dostikrat, da so vedeli mlajši dijaki mnogo več kakor člani kuratorija; in od takrat me vedno in vedno zasleduje misel, da bi bil prišel vse hitreje do cilja, če bi bil imel neposredno opravka z ljudmi, ki so tvorili princetonsko vseučilišče, kakor z ljudmi, ki so tvorili kuratorij.

Prosim, da upoštevate sledeče: ne trdim, da bi bili vedeli oni voditelji, da nam škodujejo, ali da bi imeli namen, napravljati škodo. Vse bolj se bojim moža, ki napravi kaj hudega, a se ne zaveda zla, ki ga je bil napravil, kakor onega moža, ki napravi zlo, pa se ga tudi zaveda; v javnih zadevah je po mojem mnenju omejenost mnogo bolj škodljiva kakor hudobnost, kajti proti omejenosti se je bojevati težje in težje jo je odpraviti. Ako mož ne more presoditi posledic svojih dejanj za vso deželo, tedaj ne more voditi dežele s pridom. Kakršenkoli pa je bil namen onih mož, vendar so združevali vlado z možmi, ki so obvladovali kapitalni trg. Če so storili to v vsej nedolžnosti ali pa s pomožnimi sredstvi korupcije, to prav nič ne vpliva na moje argumente. Kajti oni sami se ne morejo osvoboditi teh vezi.

Vzemimo n. pr. staro vprašanje volilnih fondov: če sprejemem 100.000 dolarjev od skupine mož, ki zastopajo posebne interese in ki morajo polagati posebno važnost na določeno pozicijo v carinskem tarifu, tedaj sprejemem denar z zavestjo, da pričakujejo oni gospodje od mene, da ne prezrem njihovih interesov. In za častno zadevo bodo smatrali, da skrbim za to, da jih izpremembe v carinskem tarifu ne oškodujejo preveč. Če torej sprejemem njihov denar, se jim zavežem s tiho častno zavezo. Takšnemu položaju bi ne bilo ničesar oporekati, dokler se pojmuje bistvo vladanja tako, da je naloga vladajočih, da skrbijo za kuratorje dobrobita, ki se zopet brigajo za ljudstvo; toda vsaka drugačna teorija bi vedno in pod vsemi okoliščinami izključevala sprejemanje prispevkov za volilni fond — izvzemši, da so to prispevki milijonov državljanov, ki hočejo podkrepiti ž njimi svoje prepričanje in podpirati one može, ki jih smatrajo za svoje klicarje.

Ljudje, za katere se zavzemam, so oni, katerih glasov nismo čuli doslej pod dosedanjimi razmerami; to so ljudje, ki ne pošljejo nikdar vrstice časopisju, katerih se ne omenja v nobenem strankinem programu in ki jih ni poslušal doslej noben gu-

verner, ne predsednik, ne odgovoren voditelj vlade, ki pa hodijo mirni in potrpežljivi dan za dnem na svoje delo in ne zvrčajo bremena svojega dela s svojih pleč. Kako naj razumejo take moze finančni gospodje, ko pa prihajajo k besedi le gospodje finance?

To je, kar mislim, če rečem: „Vrnite ljudstvu vlado.“ Nič demagogičnega ne mislim s tem; s tem nočem reči, da je naša želja, da naj se privabi velika masa ljudi in naj razdira. To ni moj namen. Hočem pa, da pride ljudstvo in se polasti svojih trgovskih prostorov; kajti vlada gre ljudstvu in ljudstvo sme zahtevati, da dobi svoboden dohod k oni sili, ki določuje vsako izpremembo in vsak korak politike.

Amerika se ne bo podvrгла nikdar nobenemu varuštvo. Amerika se ne bo odločila nikdar za tlačanstvo namesto za svobodo. Glejte, o čem morate odločati! Imamo vprašanje carinskega tarifa. Ali naj se odloči to vprašanje v prid ljudstvu, če so v Washingtonu glavni svetovalci pristaši monopolov? Imamo vprašanje o vrednosti denarja. Ali bomo rešili to vprašanje, dokler posluša vlada le svet onih, ki obvladujejo banke?

In potem imamo vprašanje, da ohranimo notranje pridobitve. Roke, ki se stezajo, da zasežejo naše gozdove, ki ovirajo izrabo naših mogočnih, silo hranečih rek ali jo hočejo pridržati sebi, roke, ki se stezajo k osrčju zemlje, da zgrabijo neizmerna bogastva, ki so skrita v Alaski ali v drugih ozemljih naših veličastnih držav — povsod je pest monopola. Ali naj stoje ti možje še vnaprej vladi ob rami in naj nam svetujejo, kako naj se ščitimo — ščitimo pred njimi?

Vlado Zedinjenih držav čakajo naloge, ki jih je mogoče rešiti le tedaj, če udarja vsak utrip vlade v enakem taktu s potrebami in z željami vsega ameriškega ljudskega telesa.

Fran Albrecht:

In memoriam.

O Vseh Svetih.

Vi vsi, ki ste umrli nasilne smrti,
ste meni bratje.
Nad vašimi oskrunjenimi grobi
šumí moj spev.

Kot vaša usta, siloma zaprta,
in kot oči, ki jim v zenicah mrtvih
še tli blesk zarij nedosanjanih -
čuva svojo skrivnost.

Čuj, tajno kliče zdaj iz vseh noči,
kot vas je zvalo v samožrtvovanje
pred bajonete, puške, na vešala -
v sramotni in nasilni grob.

Zdaj vem, kako borili ste se hrabro
z Demoni in Vampirji in Pošastmi,
ko je razkril zločinsko svojo masko
pred vami - čas . . .

Kako temnela so vam solčna čela,
kako je ustna ožilo molčanje,
ko zanosili ste Dejanje
stvariteljsko - poslednji smeli čin.

Kako ste bili bedni: kakor vrabci,
brez doma, brez zaščite, sredi ceste;
in sami: kakor kamen, ki se odlušči
v prepade, kamor sije večna noč.

Ko pa iz prsi ste izlili srca,
ste bili drugi: čela zastrmela
so v svet se novi in vaš molk je dihal
skrivnosti nerojenih pokolenj.

In bili ste maziljeni izbranci
in svečeniki svojega poslanstva,
ko ste zaznali, da od ene smrti
on ne umre, kdor sto življenj živi!

Ter ste stóрили kot vam je velelo.
Izobčili se in ste utonili
kot kamen v morju — sredi mrzkih množic
ljubeči in neljubljeni . . .

Vi vsi, ki ste živeli in umrli brez ljubezni,
ste meni mili.
Za vašimi neljubljenimi srci
žaluje vaš ljubeči brat.

Pavel Flerè:

Iz poglavja o naših najnujnejših nalogah.

V zadnji številki „Demokracije“ se pisec uvodnika (na str. 194.) zavzema za ustanovitev šolskega odseka v „Narodnem svetu“ in taki „sedanji odseki naj bodo že nekaki vladni resorti naše bodoče vlade“. Z ozirom na splošno narodno vzgojo pa, ki mora obsegati razen šolske vzgoje in pouka tudi vse ostale narodnovzgojne panoge in socialnovzgojne naprave, bi bil znabiti namesto „šolskega odseka“ še bolj potreben „vzgojni odsek“, ki bi obravnaval vsa ta vzgojna torišča.

Vendar pa so v naslednjem ne mislim spuščati v dokazovanje o potrebi tega vzgojnega odseka in njegovih meritornih nalog o narodni vzgoji sploh in o preureditvi šolstva posebej, marveč hočem opozoriti le na nekatere nujnosti, ki se mi zdi, da postanejo lahko v najkrajšem času kar najaktualnejše.¹ Vprašanje preureditve šolstva je itak že dlje časa pereče. Tem nujnejše pa postane to vprašanje v trenutku, ko pre-
vzamemo vso upravo v lastni državi. V ta namen je znabiti res edino pravilno, da si

¹ Saj niti danes (18. okt.), ko to pišem, ne vem, ali bo tedaj, ko izide, še oportuno o tem govoriti, ali nas do tedaj že ne prehití doba.

osnuje „Narodni svet“ svoj vzgojni (šolski) odsek, ki pripravi gibljiv zakonski načrt za preureditev vse narodne vzgoje in za preureditev našega šolstva.

O tem le nekaj kot svoje nemerodajne misli, ker nisem ne poklican, ne izvoljen, da v to govorim. Govorim le, ker mi je stvar pri srcu. Delo v tem odseku bodi parlamentarno-demokratsko. Posamezniki ali celo posameznik naj ne opravlja za se tega posla, ker ne more imeti vse ogromne snovi v evidenci; niti naj sam odsek ne izvršuje načrta. Za primer izvamem zopet le načrt za preustrojitev našega šolstva, pri katerem moramo seveda upoštevati vse šolstvo od najnižjega do najvišjega; biti mora to organizem, kojega organični sestavni del so pravtako otroški vrtci kakor visoke šole, med temi pa vse razno, po potrebah narodove splošne in posebne izobrazbe diferencirano šolstvo. Tako ljudske, srednje, strokovne, kmetijske in obrtnonadaljevalne šole. In kaj je treba tem predvsem, da so praktične, to bodo bolj vedele poljedelske in obrtne organizacije, zveze obrtnih zadrug, bodo boljše povedali trgovski gremiji kakor bi mogel storiti to šolnik, ki daje šolstvu pač enotnega vzgojnega duha, a more o pouku v njem govoriti le s teoretičnega stališča. Zato bi morda ne bilo odveč, če ta vzgojni (šolski) odsek „Narodnega sveta“ zainteresira za svoje delo predvsem vse učiteljstvo, potem pa tudi vse narodne plasti in posebne sloje, ki jim je namenjeno splošno in diferencirano šolstvo. Pripusti naj k svojemu delu voljene zastopnike učiteljstva in raznih strokovnih organizacij. Tako postane vsa obravnava demokratična in po raznih v sodelovanje pozvanih organizacijah parlamentarna. Po taki pripravi, ki prinaša v odsek sveži duh praktičnih misli, pa je tudi mogoče, da se reformira naše skupno šolstvo kot enotno narodno šolstvo po potrebah in v dobrobit naroda. Pri vsakem narodnem delu moramo imeti namreč pred očmi, da se bo vršila bodoča tekma med narodi na gospodarskih in kulturnih toriščih; tu pa bo zmagoval in se uveljavljal le oni narod, ki se bo gospodarsko in kulturno višje dvigal. Da ta dvig brez vsestranske vzgojne organizacije, zlasti brez izrazito narodne in le narodnemu napredku služne šolske organizacije ni mogoč, je več kot jasno. Prejasno za nas, ki nam je bil vsled sistema do danes rezan ta kruh preskopo od tujcev in (iz tu neobravnavanih vzrokov tudi od) domačinov. Zato si moramo ob pogledu v bodočnost postaviti vprašanje, česa nam je v tem oziru predvsem treba. Odgovor se glasi: Ustvariti si moramo enotni šolski organizem, ki bo služil kulturnemu dviganju vsega naroda. Tega enotnega šolskega organizma iz preteklosti ne moremo prevzeti, ker ga preteklost ni imela; ustvariti ga moramo iz temelja. Zato bi za nas nič ne bilo slabše, kakor če bi hoteli svoje šolstvo dvigniti na ta način, da pomnožimo število vsakovrstnih šol, urejenih po sistemu današnjih; da torej brez izpremembe (zunaj in znotraj!) pomnožimo nezadostno število ljudskih in meščanskih šol, gimnazij in realk, učiteljskih in strokovnih šol ter se spravimo tudi na ustanovitev lastnega vseučilišča (tehnike) po vzorcu (znabiti) avstrijskih visokih šol. S tako pomnožitvijo bi nad narodom le še nadalje grešili v enakem smislu, kakor je grešil nad njim doslej tuji sistem. Potrebna je torej temeljita reforma, pri kateri se opravlja delo z namenom, da se staro podre do tal in se na preorani zemlji stavijo novi temelji. In to je ravno — kakor že omenjeno — poglobitno delo vzgojnega (šolskega) odseka „Narodnega sveta“, ki mora biti nekak vladni resort s primerno legislativno oblastjo.

Kakor rečeno, omenjam danes to le mimogrede. Prigodi se namreč lahko, da dobi tak odsek za enkrat še nujnejšo nalogo. Prav lahko je, da nas brzina toka današnje dobe še prehiti v tem odsekovem pripravljalnem delu, potem bomo morali začasno sprejeti celo tudi današnjo ureditev šolstva. In na ta moment hočem deloma opozoriti.

Prvo, kar je treba poudariti, je, da kolikor krajši je ta provizorij, toliko boljše je za naše preurejeno šolstvo in za narod. A tudi če prevzamemo današnje šolstvo kot še tako kratki provizorij do končne ureditve celokupnega organskega šolskega vprašanja, ne bomo mogli tega prevzetega šolstva pustiti docela neizpremenjenega. Že demokratični duh nove dobe ne more pripuščati tega; pripustiti pa ne bo mogla tudi ureditev splošne javne šolske uprave, kajti ravno v upravnem smislu pogreša naše šolstvo tega duhá. (Gotovo pa je tudi, da se bodo morali i učni načrti vsaj deloma takoj izpremeniti zaradi snovi v tem ali onem predmetu, kar se seveda lahko zgodi z že vnaprej pripravljenimi odredbami.) V teh svojih kratkih zapiskih niti ne bom omenjal vseh nedostatkov v upravi današnjega šolstva, lapidarno se hočem dotakniti le nekaterih pri našem ljudskem šolstvu.

Največji greh, ki ga je napravil v preteklih dneh nad našim šolstvom domačin, je dovolj znana gmotna mizerija ljudsko- in meščanskošolskega učiteljstva v stari kronovini Kranjski.¹ Posledica tega stanja se bo še dolgo čutila v tem našem šolstvu in da je trajalo še kaj časa, bi bilo kranjsko ljudsko šolstvo uničeno. V dobi, ko je bil dninar plačan boljše kot ljudski učitelj, pač nismo smeli pričakovati, da bi se bil kdo s posebno vnemo posvečal temu preslabo plačanemu stanu. Moški so ga naravnost izbegavali; njihovo število na ljubljanskem učiteljskišču se je krčilo od leta do leta, od leta do leta pa je prihajal vanj tudi slabše predizobražen materijal. Kako daleč smo prispeli v nazadovanju pri kranjskem ljudskem šolstvu, naj govori samo en primer: tik pred vojno (po stanju z dné 15. julija 1914.),² torej še v normalnih razmerah, bilo je na 136 kranjskih enorazrednicah nastavljenih 73 ženskih in le 57 moških učnih oseb (6 mest sploh ni bilo zasedenih); torej 53·67% proti 41·91%! In to na zasilnih enorazrednicah, ki jim sploh ne moremo priznavati pravice do obstanka; naravnost nečuvveno je, če vidimo, da se na teh šolah, kjer lahko z malim uspehom deluje praktični starejši šolnik, nastavljajo skoro izključno mlade, prakso komaj nastopivše učiteljice. Znak abnormalne socialne ureditve je to povsod, če zasedajo v prevelikem številu ženske tudi mesta, ki bi po svoji težki odgovornosti morala ostati pridržana izključno moškim delavskim močem.

Če hočemo kar najpreje zboljšati šolstvo že v provizoriju ter ne nadaljevati s staro nevzdržnostjo, se moramo odločiti, da se že tukaj konkretizirajo in ne preskopo določijo uredbe, kakor jih je vseboval v širokem in raztegljivem besedilu § 55. drž. lj.-šol. zak., ki govori o plačah učiteljstva. Ponavljam: ne preskopo! Kajti zaradi narodnega šolstva veljajo tudi za učiteljstvo besede, ki jih je napisal Fran pl. Šuklje (v „Slov. Nar.“ v članku IV. „V zaželjeni deželi“): „Varujte se preslabo plačanega uradnika!“ — Varujte se tudi preslabo plačanega učiteljstva! Česar pa ne trdim iz samopašnih ozirov do učiteljstva, marveč iz ozirov na narod in njegov kulturni napredek.

Če pa so bili že v tem oziru slovenski učitelji „hlapci“, so občutili svoje hlapčevanje in brezpravnost še bolj v drugem pogledu. (O vnebovpijočem grehu, ki ga je zakrivil nad veliko večino slovenskega učiteljstva domačin s tem, da ga je politično zasušnil, sploh ne govorim; zgodovina tega greha, storjenega nad enim stanom na rovaš napredka velikega dela našega naroda, ne odpusti nikdar!) Bolj kakor njegova

¹ Da je bil kos vsakdanjega kruha štajerskega slovenskega učiteljstva za nekaj % večji od onega na Kranjskem, ni bilo to iz naklonjenosti do slovenskega, marveč iz ozirov na nemško učiteljstvo; a niti štajersko učiteljstvo se ni moglo hvaliti, da je njegova plača ista kakor n. pr. kakega bančnega vratarja.

² Posneto po „Ročnem zapisniku“, izdanem od „Zaveze jugoslovanskega učiteljstva“ za leto 1914 in 1915.

„hlapčevska“ plača je težila naše misleče ljudskošolsko učiteljstvo nemoralnost in nesvoboda sistema v šolski upravi sami.

Ljudskošolski učitelj v tej upravi je „hlapec“! Prvi njegov gospod je krajni šolski svet, ki ima razen svojih dolžnosti skrbeti za šolstvo, stavbo in njeno opremo in pravic sprejemati otroke v šolo, voditi o njih šolsko matico itd., tudi pravico podeljevati šolskemu voditelju tridnevni dopust, sestavljati pri kompetencah za učiteljsko nameščenje svoj ternopredlog ter ima tudi nadzorovalno oblast. Torej že v krajnem šolskem svetu sedi prvi „nadzornik“ učiteljstva (na Kranjskem se tudi imenuje „krajni šolski nadzornik“, na Štajerskem pa ima naslov „krajni šolski ogleda“)! Kdo je navadno ta „nadzornik“? Pedagogično in didaktično izobražen mož, kakor bi zahtevala to njegova čast? Ne; za to mesto zadošča „uglednejši mož“ v občini, ponajvečkrat je to trgovec, krčmar i. dr. In ta „nadzornik“ ima pravico prisostvovati učiteljevemu pouku, udeleževati se domačih učiteljskih konferenc in je virilist v krajnem šolskem svetu. S to uredbo je sistem potisnil učiteljstvo pod oblast vaških mogotcev. Mnogoštevilnih slabih zgledov, ki jih je rodil ta sistem, ne bom niti navajal; vsak ljudskošolski učitelj v bivši Avstriji jih lahko pripoveduje iz lastne prakse, kakor jih pripoveduje lahko tudi iz delovanja krajnih šolskih svetov, t. j. one šolske korporacije, ki je voljena kot šolski odsek iz srede občinskega zastopa. Kako malo interesa za šolo imajo navadno ti problematični „narodni zastopniki“ v „šolskem svetu“ — tudi o tem je boljše, da ne razpravljam; omenim le, da je snov Fr. Govékarjeve črtice „Primo loco“ zelo realna.

Preden se torej naš novi šolski organizem ustvari, bo že kazalo pač najboljše, da se tudi v tačasnem provizoriju institucija krajnega šolskega sveta in krajnega šolskega nadzorništva takoj črta. Za ljudsko šolo bo sploh kazalo najboljše, da se podržavi, zato pa naj stori država ta korak takoj in tudi takoj prevzame vse stroške za šolo (šolske stavbe, šolska oprema, učila in vsi učni pripomočki za učence spadajo sem). V prvem državnem proračunu naj bo ta postavka, odmerjena ne preskopo, kajti čimpreje se navadimo pri svoji državni financii računati s potrebami tudi za kulturni narodni dobrobit, toliko boljše za naše nadaljne finance, toliko bolj gotovo ostanejo te urejene. Kar pa je ostalih pisarniških poslov krajnega šolskega sveta (šolsko popisovanje, vodstvo šolske matice), te prevzame šolsko vodstvo; saj je te posle z redkimi izjemami že itak povsod tudi doslej opravljal šolski voditelj.

Drugi gospod nad današnjim ljudskim šolstvom je okrajni šolski svet, ki je še nekako avtonomen, v resnici pa že državna oblast Načeluje mu namreč c. kr. okrajni glavar, kot virilist je njegov član od vlade imenovani c. kr. okrajni šolski nadzornik, ostali udje pa so voljeni: učiteljski zastopnik (ki pa je vsaj na Štajerskem zadnja leta postavljen na stopnjo „učiteljskega strokovnjaka“) je voljen od učiteljstva v okraju, zastopnik cerkve od duhovščine v dekaniji, ostali člani od okrajnega zastopa. Glavno opravilo okrajnih šolskih svetov je birokratična uprava ljudskega šolstva v okraju, šolsko nadzorovanje, nastavljanje provizoričnih učnih moči in sestava ternopredlogov za izpraznjena definitivna učna mesta. V splošnem je ta institucija docela birokratična; njegov predsednik — okrajni glavar — je bil politični uradnik — jurist, kar ga dovolj označi; okrajnemu šolskemu nadzorniku, ki je prej kot šolnik lahko imel srce za učiteljstvo in šolstvo, je birokratizem skoro povečini to ubil; ostali udje pa največkrat sploh nimajo odločilne besede in tudi ne pravega interesa — so pač udje, ker so bili zato voljeni.

Vendar pa bi institucije okrajnega šolskega sveta ne hoteli pogrešati v bodoče, a biti mora taka, da prevzame pedagogično in didaktično vodstvo v okrajnem šolstvu;

prvo in poglavitno besedo morajo imeti v njem šolski strokovnjaki, ki naj z merodajnimi interesi iz ljudskih slojev dajejo inicijativo in pravec k izboljševanju in dviganju splošne narodne vzgoje, ki naj zlasti z učiteljskimi organizacijami in učiteljskimi skupščinami, na katere se pozivajo tudi zastopniki drugih narodnih slojev, dajejo pravega duha enotni narodni vzgoji. Tako pride življenje v ta, dozdej mrtvi in brezsrčni aparat, življenje, ki bo v korist narodu in ki ne bodo zanj določeni stroški pometani v žrelo birokratizma. Da pa v demokratični državi, kjer imajo državljani res čut državljske odgovornosti, ni treba, da „načeluje“ okrajnemu šolskemu svetu nestrokovni državni uradnik, mi ni treba še posebe poudarjati. Tako preidemo od birokratičnega nadziranja, ki je vplivalo v pretekli dobi pogosto tako demoralizujoče na ljudsko šolstvo in učiteljstvo, k demokratičnemu vodstvu, kar bo gotovo nemalo blagodejno vplivalo na oboje ter pripravljalo že v provizoriju v najožjih narodnih okvirih tla bodočemu demokratičnemu šolstvu.

Tretji in najvišji gospod nad sedanjim ljudskim šolstvom in učiteljstvom v deželi je bil c. kr. deželni šolski svet (ki mu je bilo podrejeno tudi ostalo šolstvo razen visokega) — t. j. c. kr. avstrijski državni urad z vsemi hibami teh uradov. Zato se je v pretekli dobi prepogosto zgodilo, da je bil c. kr. deželni šolski svet domena za paševanje oblastnih plemičev, c. kr. uradnikov pri deželni vladi, in v naših narodnomešanih kronovinah tudi prostor, kjer je rodilo delovanje raznih volksratov najbujnejše sadove. Na mesto teh deželnih šolskih svetov naj bi nastopili že v provizoriju pokrajinski (pa zaboga ne po „deželnih“ ali drugače umetnih mejah!) šolski sveti, ki jim je deloma določen isti delokrog v večjem kot okrajnim v malem, deloma pa naj bodo to eksekutivni organi osrednje legislativne oblasti. Osrednje — kajti s podržavljenjem šolstva smo njegovo upravo centralizirali; če smemo in v koliko smemo šolstvo decentralizirati v njegovi notranji uredbi, to delo naj narekujejo načrtu za preureditev narodne vzgoje in našega šolstva posebne narodne potrebe, čigar sestava je bodoča naloga vzgojnega (šolskega) odseka „Narodnega sveta“.

Omenjenih treh „gospodov“ pa nikakor ne smemo prevzemati niti v provizorij, tako ne iz ozirov na šolstvo ne iz ozirov na učiteljstvo; kajti ta trojna, nadzorovalno-birokratična naprava je bila naprava brez razumevanja za potrebe naroda in šolstva, namenjenega narodu, brez razumevanja za težnje učiteljstva, delujočega v tem šolstvu. Izpremeniti jih moramo v demokratičnem duhu tudi za najkrajši provizorij, da ne zanesemo niti na enem torišču v svojo lastno upravo kvasic birokratizma in strokovnega nerazumevanja.

Zaradi istega demokratičnega duha, moramo tudi že kar skraja urediti pravne razmere učiteljstva, §§ 48.—58. v avstr. drž. ljudskošol. zak. iz leta 1869. (pokvarjeni leta 1883.) učiteljstvu niso puščali svobode; namen demokratične države pa ne more biti niti za hip, da bi smeli učitelji v njej še naprej biti „hlapci“. Iz istega vzroka se v novi upravi tudi za en dan ne moremo odreči javni kvalifikaciji, ki je ljudskošolsko učiteljstvo pod starim avstrijskim režimom ni moglo doseči.

To so le nekatere točke, ki bi jih „Narodni svet“, oziroma njegov vzgojni (šolski) odsek kot resortni oddelek moral vzeti v pretres za slučaj, če bomo prisiljeni, da prevzamemo današnjo ureditev ljudskega šolstva provizorično tudi v novo državno upravo; kajti nemogoče nam je tudi le za ta čas, dokler iz temelja ne sezidamo novega, obdržati staro, češ da je za nekaj časa že dobro. Nikjer ne smemo govoriti s starim Schmerlingom „wir können warten“, če nočemo, da tudi v novem domu ne obsedimo v nekdanji avstrijski birokratično-natančni površnosti in brezbržnosti.

Inženir Anton Štebi (Outlaw):

Resnice in ideali jugoslovanskega problema.

1. Na lastnih nogah.

S trenutkom, ko bodo deležni narodi monarhije vseh pravic samostojnosti in lastne državnosti, ko bo zajamčena samostojnost kot neovrgljivo pravo vsakega naroda, bo prišla doba, ko bodo morali spoznati ti narodi, da jim ni le pravica do svobode in samostojnosti življenska potreba, nego tudi čut in dolžnost medsebojne solidarnosti. Tako nekako je govoril sodrug dr. V. Adler v avstrijskem parlamentu ob priliki mirovne debate; koristno bi bilo, posebno za češke in jugoslovanske ljudske zastopnike, da se oklenejo besed tega najresnejšega in najpoštenjšega politika avstrijskega parlamentarnega življenja z globokim umevanjem. Kajti le na podlagi spoznanja medsebojne odvisnosti in potrebne solidarnosti posameznih malih narodov je mogoča vsem tem narodom potrebna gospodarska konsolidacija in organizacija. Vsak posamezen narod bivše monarhije je preslab za popolnoma neodvisno samostojno življenje; le v vzajemni družbi z ostalimi narodi mu bo mogoča poštena eksistenca. Lahko so se razšli ti narodi, a težko bodo našli pozneje tiste gospodarske zveze, ki so za razvojno možnost vsakega naroda neobhodno potrebne in ki so danes še dosegljive.

Lepi in zapeljivi so ideali popolne neodvisnosti in samostojnosti posameznega naroda. Če pa more narod črpati iz teh idealov vse svojemu življenju potrebne ekonomske sile, to je drugo in resnejše vprašanje. Prepovršno gledamo vedno le življenje velikih narodov in z neprimerno trdoglavostjo pozabljamo, da smo mal in podpore potreben narod.

Kdor se resno bavi z jugoslovanskim vprašanjem v vsem njegovem obsegu, mora priznati, da ga razmotrivamo mi sami premalo znanstveno, premalo poglobljeno, a preveč le z enega vidika, le z vidika politične in narodne samostojnosti. Priznati moramo, da so tuji znanstveniki obširnejše razmotrivali o tem vprašanju kakor mi. V naši javnosti se premalo bavimo s podrobnim delom in vezmi, ki spajajo posamezne narodno-gospodarske skupine medsebojno; ne zadostuje, da se bavi s tem problemom samo „Narodni svet“, temveč bi moral o tem razmišljati ves narod, ves narod bi moral vedeti natančno, za kaj gre danes, ko govorimo o svojem življenju. Le tako bo doseglo vprašanje dosti resnejše in jasnejše oblike, odgovori bodo preciznejši in ves okvir tega problema bo stal s tisto vsebino pred nami, katero zahteva pravi narodni interes.

Zato je predvsem potrebno, da govorimo jasno o obliki in gospodarski sestavi jugoslovanske države. S tem odvezujemo fantasm nevarno in škodljivo orožje in očvrstimo brezbrizne plasti naroda, da se zavedo potrebe sodelovanja. Naslednji odstavki so namenjeni tej razbistritvi perečega vprašanja; čim odkritosrčnejše povemo svoja mnenja o naši bodoči državi, tem več koristi bomo želi iz tega jasnega razgovora.

2. Obseg države v narodno-političnem oziru.

Izgleda, kakor da bi ne bilo v narodno-političnem oziru nikakih pomislekov glede ozemlja, ki naj tvori jugoslovansko državo. Površni odgovor bi bil: vse kar prištevamo jugoslovanskemu jezikovnemu deblu spada v okvir te države, stremi po ujedinenju v eni državi. A tako le izgleda, to je le idealni okvir. V resnici pridejo v tem oziru v poštev moči, zaradi katerih ni mogoče združiti posameznih jugoslovanskih vej v idealno enoto...

Narodno-politična stremjenja imajo v svojem bistvu centrifugalne moči, ki povzročijo lahko pri malenkostnih diferencah velike učinke. Danes še nočemo pojmiti in uvideti te resnice, ker se bojimo, da bi pri tem spoznanju trpelo naše stremjenje po najširšem ujedinenju. A gotovo je, da pride po kratkem času skupnega življenja med Slovenci, Hrvati in Srbi do narodno-političnih bojev, mogoče do srditejših, kakor so se le kdaj bili n. pr. med nami in Nemci. Saj je ravno jugoslovanska zgodovina polna takih bojev. Plemenske različnosti so energetične sile, ki se do danes še niso prav nič izenačile; zato ni upravičeno pričakovanje, da bo bodočnost očiščena narodnih bojev.

K jugoslovanskemu narodu prištevamo Slovence, Hrvate in Srbe iz monarhije, Srbe iz obeh kraljevin, Bolgare in Makedonce. Ti deli morajo postati eno telo, pravi idealist. Dejansko je pa to združenje nemogoče, ker kljub enotnemu jeziku zijajo nepremostljivi prepadi med posameznimi plemeni.

Najbližje sta si pač slovensko in hrvaško pleme in menda ne bo težko, da ohranita ti dve plemeni složno in trajno združenje, posebno še z ozirom na tesne geopolitične in narodno-gospodarske vezi. Notranja vezna moč pa gine vedno bolj, ako študiramo razmerje med Slovenci in Srbi, Hrvati in Srbi, Bolgari in Srbi. Tu naletimo naenkrat na dva svetova, na moči, ki se odbijajo, a ne vežejo.

Seveda, kdor je spoznaval srbsko pleme le iz kratkih epizod na banketih in slavnostih, je bil navdušen od srbskega gostoljubja, ker so Srbi izvrstni improvizatorji. Tudi kdor je v svrhu študiranja njihovih razmer živel kratek čas med Srbi, je odnesel domov skoro gotovo le ugodne vtise. A kdor je živel med njimi stalno, se boril z njimi za vsakdanji kruh, čeprav jim je bil plemensko soroden, ta je lahko čul dan na dan, da je on le „kuferas“, tujec.

Duševna karakterizacija Srba je povsem drugačna kakor ona Slovenca in Hrvata. Strpnost teh dveh je vzorna, nasprotno so Srbi nestrpni. Slovenec in Hrvat sta slaba, nerodna politika, Srb je zelo spreten politik; Slovenec in Hrvat sta solidna trgovca, srbski trgovec je špekulant, brezobziren. Teh izkušenj si nisem nabral le jaz, nego vsakdo, ki je dalje časa živel med njimi in imel priliko spoznavati njihovo psiho.

Ta razlika narodne psihe je vedno večja in izrazitejša, ako prekoračimo Donavo in Drino. Moje mnenje je, da je v interesu mirnega in naravnega razvoja države, da ostanejo Srbi onkraj Save, Donave in Drine zase v svoji hiši, v svojem gospodarstvu, in le Srbi tokraj te naravne meje naj tvorijo del jugoslovanske države, ker so tako pomešani med Hrvate, da jih ni mogoče izločiti iz tega telesa.

O Bolgarih in Makedoncih pa sploh ni potrebno obširneje govoriti, ker je danes še popolnoma izključeno, da bi oni sami stremili po utelesenju v jugoslovanski državi. Sklep internacionale na bazelskem kongresu pač govori o ujedinenju balkanskih narodov, a ta sklep še nima resne podlage v sedanjí dobi.

Nastop socijalističnih zastopnikov Bosne in Hercegovine na zadnjem socijalističnem sestanku v Zagrebu (6. X. 1918), s katerim se niso pridružili ideji ujedinenja, je pripisovati po mojem mnenju preizrazitemu srbofilstvu dotičnih zastopnikov. Stoje pač strogo na temelju sklepa bazelskega kongresa, ki je izzvenel v geslo: Balkan balkanskim narodom, a ta sklep ni v interesu pretežne večine prebivalstva Bosne in Hercegovine.

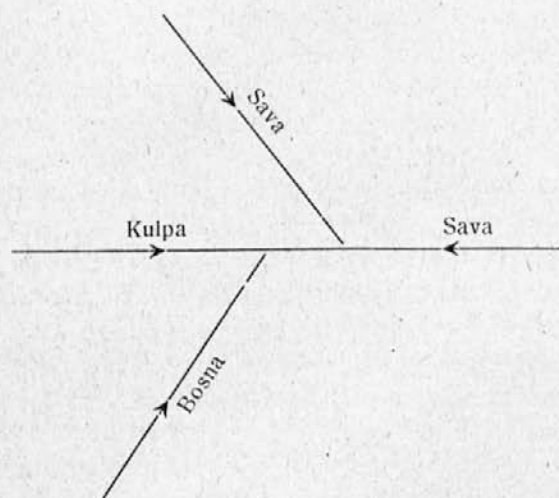
Naša jugoslovanska država naj bi torej družila temeljem narodno-političnega soglasja vse Slovence, Hrvate in Srbe monarhije, vštevši Bosno in Hercegovino. Beneški Slovenci ne prihajajo v poštev, ker se deloma svoje narodnosti ne zavedajo več, deloma je popolnoma izključeno, da bi nam to ozemlje Italija odstopila. Moja zadnja

potovanja po teh krajih so me pa tudi prepričala, da bi pomenilo to eventualno utelesenje beneških Slovencev k jugoslovanski državi tako v narodno-političnem kakor v narodno-gospodarskem oziru pasivno postavko v državi. Naravna asimilacija z italijanskim narodom bo v teku 50 let pobrala v teh pokrajinah zadnjega Slovenca. A tudi ves teritorij je popolnoma neproduktiven.

3. Narodno-gospodarski položaj jugoslovanske države.

Pri presoji narodno-gospodarske razvojne možnosti države se oziram predvsem na zemljepisno lego jugoslovanske države, ker nje lega predstavlja smer gospodarskega razvoja in višek učinskega faktorja, s kojim mora vsak resen ekonom računati.

Res je, da geopolitični oziri ne prihajajo pri ustanovitvi države odločilno v poštev, ker deloma lahko odstrani moderna tehnika vse talne ovire, deloma nam obljublja Wilsonov mir, da nam pravica izpolni vse nepretirane, življenske zahteve, ako bi se tudi geopolitični oziri bratili s tujimi interesi, ki nas hočejo kolikor mogoče obrezati.

Važno je pa že danes, da si natančneje ogledamo tudi geopolitično konstrukcijo naše države, ker nam ona kaže, kako se bo v bodočnosti naravno razvijal ves promet. Vodne ceste so že od nekdanj naravne transportne sile in bodo v bodočnosti tembolj stopale na površje, ker bo oslajeno gospodarsko stališče te države zahtevalo kar najbolj ekonomično gospodarstvo.

Geopolitični mozeg jugoslovanske države nam predstavljajo tri črte, ki streme v pravo osrčje Jugoslavije, proti Zagrebu. Te tri črte so: Sava od izvira do kolena pri Sisku od severa proti jugu, Bosna od izvira do izliva od juga proti severu, in tretja črta, ki reže prvi dve horizontalno, je Kulpa, oziroma Sava od kolena do izliva v Donavo. Pomurje in Podravje prištevam stranskim potom glavne ceste Posavja.

Ta rečni sistem: Bosna, Sava, Kulpa, (Drava in deloma tudi Donava) nam predstavljajo ugodno transportno omrežje, katero dobiva še tem ugodnejše obličje, ako uvažujemo, da je ena cela dolžinska stran države objeta od morja, ob katerem leži večje število deloma že procvitajočih, deloma še razvojnomožnih pristanišč. Da je ta rečni sistem v resnici zelo velike važnosti, izhaja tudi iz sledečega premisleka.

Ta geopolitična sestava nam predstavlja splošno narodno-gospodarsko karakteristiko jugoslovanske države. Vertikalni konci so kraji rudninskega bogastva, sedeži razvijajoče se industrijalizacije, kateri vodijo v širono ozemlje poljedelskega razvitka horizontalne črte. Na severu kopljemo svinec, živo srebro, premog in se lepo razvijajo železna in deloma tudi že kemična in tekstilna industrija. Z juga dobivamo železo, baker, mangan, premog in tudi industrijalizacija marljivo počenja svojo rast. Sever in jug sta poleg tega še neizmerno bogata gozdov z najrazličnejšim trgovskim lesom.

Ako imamo pred očmi to naravno narodno-gospodarsko skupino, potem zapazimo v prvi vrsti pomanjkljivost železničnega omrežja, oziroma za plovbo sposobnih

vodnih cest. Po mojem mnenju so sledeče transportne zveze neobhodno potrebne: 1. Ajdovščina-Vrhnika z odcepkom v Idrijo. 2. Druga zveza Zagreba s Trstom n. pr. od Št. Petra preko Ribnice, Novega mesta in Samobora. 3. Izgradba liške železnice. 4. Proga Bos. Novi-Bihač-Zadar. 5. Proga Tuzla-Sarajevo. 6. Sunja-Banja Luka-Jajce-Mostar. 7. Jajce-Šibenik.

Deloma so te proge že v presojanju, deloma tudi že v gradbi. Bilo bi torej le pospešiti izgradbo in preskrbeti novim razmeram modernejšo ureditev (elektriziranje). Železnični oddelek jugoslovanske države bo moral posvetiti glavno skrb najhitrejši izpopolnitvi potrebnega omrežja.

Ker stojimo na edino pravem in naravnem stališču, da pripade Trst jugoslovanski državi — a vsem drugim narodom zaledja prosta luka — in ker nimamo lastnega parobrodstva, mora biti nadalje skrb kapitalno-zmožnega domačega podjetništva, da si zagotovimo mogočno parobrodno družbo. To družbo mora mlada država z vsemi silami podpirati, da si osvojimo popolnoma svobodne roke na svobodnem morju. V tem primeru bo potrebno največjega navora, ker se nam ne bo bojevati le z onimi družbami, ki so pri nas že ukoreninjene, nego tudi s silno angleško in italijansko konkurenco. Svoboda morja mora imeti tudi za nas življensko veljavo.

Gospodarska zahteva najintenzivnejše ekonomije glede transportnih sredstev bi zahtevala vodno zvezo Save s Trstom. To naravno in ugodno zvezo nam kaže že gornja skica in ta vodna cesta bi bila lahko glavna pot vseh produktov Jugoslavije, ki bi bili namenjeni preko Trsta v eksport. Izgleda pač, kakor da je izgraditev te vodne ceste danes še nemogoča stvar; a temeljem moderne tehnike bo tudi to vprašanje še stopilo v akutni štadij realnega preišljanja.

V transportno-tehničnem oziru je narodno-gospodarski položaj države še precej ugoden. Vprašanje je, kako stoji stvar v proizvodjalno-tehničnem oziru in ta izvid ni tako sijajen, kakor bi želeli.

Omenil sem že, da smo v precej ugodnem položaju glede lesa, premoga in železa. Trgovina s temi surovimi produkti bo cvetela, a primanjkovalo nam bo industrije z izdelanimi lesnimi in železnimi produkti. Pretežko ne bo, v teku let ustvariti industrijo z lesnimi izdelki, a težje, celo nemogoče bo, ustvariti konkurenčno možno železno industrijo. V tem oziru bomo navezani še nadalje na uvoz iz industrijalnega severa.

Škedenj, Jesenice, Vareš, Zenica bodo pač mogočna industrijalna centra, a le za pol izdelane produkte kakor tračnice, plošče, žico, nosilce, žeblice, surovo lite predmete in enostavne stroje i. t. d. Seveda računam, da bodo prešla imenovana podjetja v našo državno last. Glede vareških plavžev pač ne bo težav; ti plavži so že sedaj pretežno državna last in pripadejo avtonomično jugoslovanski državi. Plavži v Škedenju in železna podjetja na Jesenicah in v Zenici so privatna podjetja in se bo torej pogajati z njihovimi lastniki. Na vsak način je pa največje važnosti, da tudi ta podjetja zanesljivo preidejo, če ne že v državno, vsaj v domačo privatno last.

Manjka nam pa in nam bo manjkalo predvsem prvovrstnih strojnih produktov, finejše litih in obdelanih železnih izdelkov, elektrotehničnih strojev in aparatov, avtomobilov, poljedelskih strojev itd. itd. V tej potrebi nam ne bo mogel nikdar pomagati sorodni slovanski jug, nego bomo za vedno navezani na mogočno razvito industrijo severa.

O potrebi domače ladjedelnice sem že v enem prejšnjih člankov v „Demokraciji“ govoril. Poudarjam danes le še enkrat, da moramo napeti vse sile, da ustvarimo veliko ladjedelno podjetje ali da si prisvojimo eno izmed že obstoječih podjetij. Da

se otresemo vsaj nekoliko neugodne konkurence, je pač zadnje najbolj priporočljivo. To ladjedelno podjetje mora biti v najtesnejši zvezi s plavži v Škednju in z železno industrijo na Jesenicah.

Zelo neugoden je položaj glede kemične in tekstilne industrije, ker za to industrijo tudi s surovinami ne razpolagamo. Posebno težko bomo občutili pomanjkanje petroleja, ako ne bomo deležni ugodnih trgovskih pogodb z Romunijo. Ugodno je za nas le, da ležimo ob morju in da bomo mogli dovažati te surovine s primerno nizkimi prevoznimi stroški.

Velikega pomena — posebno za eksport — je, da imamo na našem jugu zelo razvojno mogoč početek sladkorne industrije. To industrijo moramo kolikor mogoče dvigniti na moderno in široko podlago. Imamo zelo produktivno zemljo za peso, in podjetja (Usora) leže v bližini premogokopov (Kakanj, Kreka). Imeli bomo pač mogočne konkurente v Srbiji, na Češkem in na Ogrskem, a bližina morja nam bo tudi v tem pogledu priskočila na pomoč. —

Visokovrednostni eksportni pridelek jugoslovanske države je tobak Bosne in Hercegovine, ki je v kvalitativnem oziru prav sposobno blago, da konkurira z zelo razvito orijentsko tobačno industrijo. Ta produkt bomo izvažali v veliki množini, bodisi v surovinski, bodisi v že izdelani obliki. Ker imamo že nekaj dobro urejenih tobačnih tovarn na razpolago (Ljubljana, Sarajevo), je te tovarne le modernizirati in razširiti, da bodo konkurenčno zmožne z velikimi orijentskimi in nemškimi podjetji. Naše stremljenje se naj giblje v tej smeri, da ne izvažamo tobaka v surovinski obliki, nego da izvažamo cigarete, smotke in izdelani tobak kot visokovrednostni menjalni produkt.

Poljedelstvo in živinoreja obojetata pri racijonelnem kultiviranju, da bosta zadoščala vsem potrebam jugoslovanske države, seveda pod pogojem, da bodo državi pripadli vsi oni rodovitni kraji, ki so danes še v ogrskih komitatih. —

Ako pregledamo torej splošni narodno-gospodarski položaj glede produkcije, vidimo, da smo glede poljedelstva in živinoreje, dalje glede železa in premoga v precej ugodnem položaju in sposobni popolnoma samostojnega življenja. A glede vseh drugih industrijalnih izdelkov smo odvisni od mogočno razvitega severa in smo v tem pogledu naravnost prisiljeni, da obrnemo našo državno orijentacijo v to smer. Narodno-gospodarsko je torej naša življenska potreba, da se gospodarsko naslonimo na druge gospodarske skupine bivše monarhije, a ne na Balkan. Z državami na severu bomo najbrže dosegli tudi lahko prav ugodne trgovinske pogodbe.

Kakšen je naš financijelni položaj, to je naslednje vprašanje.

Naš kmet je bil pred vojno zadolžen. Z vojnimi dobički se je pač rešil intabulacij, nabral precej papirja — a izgubil živino in orodje. Z ozirom na visoke stroške, ki bodo tlačili kmeta za nabavo nove živine in orodja, se premoženjski položaj kmeta ni izboljšal, nego je ostal predvojni.

Trgovina in obrtništvo je prišlo na beraško palico, ako se primerno oceni prihranke teh slojev, ki so večinoma naloženi v papirnem denarju in vojnem posojilu. Le večja podjetja, katera so investirala velike vojne profite v povečanje obrata ali v nakup zemlje in gozdov, so si zagotovila trden obstanek. Naša denarna podjetja, posebno hranilnice in posojilnice so prenasočene vojnega posojila in s strahom pričakujejo poloma.

Financijelni bankerot je skoro neizogiben, ako se popolnoma odcepimo od novih državnih skupin bivše monarhije, kamor smo prelahkomiselno nalagali svoje prihranke. Kako velike svote pridejo v poštev, je skoro nepojmljivo. Ker mi primanjkuje natančnejših podatkov, tudi ne morem navesti zanesljivih števil. A da dobimo le

približen pregled, kako velike svote so v nevarnosti, da se izgubè, navedem v sledečem stanje hranilnih vlog koncem leta 1917. glavnih hranilnic in posojilnic na Kranjskem:

Mestna hranilnica ljubljanska	K	66,700.000·—
Kranjska „ v Ljubljani	„	67,400.000·—
Ljubljanska kreditna banka	„	39,700.000·—
Ljudska posojilnica v Ljubljani	„	31,900.000·—
Mestna hranilnica v Kranju	„	8,700.000·—
„ „ „ Kočevju	„	8,400.000·—
„ „ „ Novem mestu	„	6,000.000·—
„ „ „ Kamniku	„	3,700.000·—
Skupaj	K	232,500.000·—

Ako prištejemo še hranilne vloge na Štajerskem, Koroškem, v Trstu, Istri in na Goriškem nepretirano lahko cenim samo slovenske hranilne vloge na pol milijarde kron. Kako se bo izpremenilo to velikansko narodno premoženje (večinoma mali in najmanjši vlagatelji), ako se po našem osamosvojenju popolnoma ločimo od bivše monarhije, ali ako ostanemo še v neki lahki državni in gospodarski zvezi z njo, je dobro premisliti. Oni zastopniki naroda, ki danes odločajo o njegovi usodi, naj spregledajo in spoznajo resnico, kolika odgovornost jih pričakuje, ako kujejo usodo jugoslovanske države le iz idealnega, a ne iz gospodarskega vidika.

Nadalje leži poleg teh hranilnih vlog v rokah jugoslovanskega naroda ogromno premoženje v vojnem posojilu. Ta del premoženja bomo morda mogli — po preteku dolgih let vsaj deloma rešiti, ako monarhija ne razpade popolnoma, ako ostanejo njeni narodi še nadalje v gospodarski zvezi.

Državnega dolga monarhije ne bo mogoče kratkomalo izbrisati iz računov svetovnega gospodarstva in zato bo tudi ententa skrbela, da bodo prevzeli del odplačevanja i oni deli monarhije, ki so jo danes popolnoma zapustili. In to je povsem v redu in naravno. Ako zapustimo hotel je naravno, da poplačamo stanovanje in hrano; res je, drugi so stanovali v prostornih dvoranah, mi v bornih luknjah, drugi so jedli pečenko, mi močnik — a plačati moramo vseeno, ako tudi enako ceno za močnik kakor drugi za pečenko. Bili smo preponižni gostači in ravnali so z nami temu primerno. Kdor se počuti hlapca, mu ne pristojta gosposka obleka.

Ako vstopimo v nov hotel — recimo v zvezo s Srbijo — moramo poleg računa v starem hotelu plačati še vstopnino v novi hotel, prevzeti bi morali še del državnega dolga Srbije, akoravno še nismo v nji prav nič konsumirali. Ljubezen do nas ne bo tako silna, da bi nas oprostili tujih bremen, ideali bodo potisnjeni v kot in stala bo pred nami le gola resnica — silnejše obremenjenje našega gospodarstva.

Življenski interes vsega naroda zahteva torej, da se najde rešitev, ki bo narodno premoženje varovala prekrutega poloma. Ta rešitev leži po mojem mnenju v ohranitvi gospodarske skupnosti z drugimi narodi bivše monarhije.

Tudi naši sosedje, Nemci, imajo danes enake skrbi glede preureditve državnega ustroja kakor mi, ker jih ta razcepitev v posamezne narodne države še občutnejše zadene, in sicer zato, ker bi bil odvzet nemški industriji važen trg. Nemški meščanski politiki so bili sicer ves čas vojne, prav do zadnjih dni, zaslepljeni in so klicali le po uresničenju svojih „belangov“, toda nemško-avstrijska socialna demokracija je vedno ločila politično in gospodarsko pomembnost preustrojitve monarhije. Še pred kratkim je pisal Oto Bauer v „Arbeiter-Zeitung“ o tem vprašanju uvaževanja vredne besede: „Trezni preudarek naše gospodarske bodočnosti zahteva: Nemška Avstrija ima interes,

da se ohrani veliko enotno avstrijsko-ogrsko gospodarsko ozemlje. Ako hočejo Ogrska in slovanski narodi ohraniti to gospodarsko ozemlje, tedaj odgovarja to našim potrebam; v tem primeru naj postane Avstro-Ogrska zvezna država, v kateri naj ima vsak narod svojo državo, a vse narodne države naj tvorijo le eno gospodarsko ozemlje. Ako pa hočejo Ogrji in slovanski narodi razbiti veliko gospodarsko ozemlje, tedaj mi nemški Avstrijci ne moremo živeti v majhnem gospodarskem ozemlju, ki bi še ostalo. Priklopiti bi se morali potem velikemu gospodarskemu ozemlju nemške države. V tem primeru bi se morala pridružiti nemška Avstrija, oziroma one tri države, ki bi se tvorile iz nemške Avstrije, kot posebna zvezna država Nemčije.“ — Kaj je jedro teh poštenih in odkritih besed? Najpreje resnica gospodarskih potreb nemškega naroda in šele v drugi vrsti idealno nagnenje k nemški državi. Zato pa je tudi gotovo, da bo ta narodna skupina, akoprav še bolj obremenjena z državnimi dolgovi in posledicami vojne, preje prebolela gospodarsko krizo kakor mi.

Rešitev jugoslovanskega problema mora hoditi le popolnoma lastno pot naroda, ne oziraje se na rešitev češkega in poljskega problema. V tem boju moramo stopati popolnoma samostojno in se otresti dosedanjega vsakršnega vpliva, ker glede gospodarskega boja ne smemo poznati posebne sorodščine. **Jugoslovanski problem je in ostane le jugoslovanski** in ne sme in ne more biti kak privesek češkega problema. Ako je v češkem gospodarskem interesu, pretrgati vse zveze z monarhijo, ni rečeno, da je ta interes obenem tudi naš gospodarski interes. Otresti se moramo torej predvsem češkega vpliva, ki predstavlja spone, a ne svobode.

Razdirati je lažje kakor graditi, to verujem. A naši narodni zastopniki imajo danes edino nalogo, da grade in le tedaj, ako zahteva nova zgradba iz ekonomskih, a ne iz ideoloških razlogov popolen prelom z bivšo monarhijo, naj store ta odločilni korak. Le oni narod bo v težkem boju bodočnosti mogel vztrajati, ki bo računal brez pretiravanja z resničnim položajem; bodočnost bo zahtevala od nas racionalnega miselnega dela, najjačjega napora, a ne sanjarenja. S pogodbami in z našim narodno-gospodarskim uveljavljanjem v rahli gospodarski zvezi z bivšo monarhijo ne bomo izgubili prav nič na naši narodni individualnosti, nego le pridobili, ker bomo lažje zasledovali naše kulturne interese.

Jugoslovanski problem mora rešiti narod sam na temelju svojih življenskih interesov in ne na temelju narodno-zgodovinskih idealov. Idealisti vidijo pred seboj le zgodovinski problem one že od nekdanj tlačene jugoslovanske raje in ne sedanjega in bodočega narodno-gospodarskega življenja tega naroda — medtem ko računa resnica, torej naravni človeški razvoj le z onimi faktorji, ki predstavljajo in producirajo narodno-gospodarske dobrine.

Zato velja v tem zgodovinskem trenutku le ena resnica: dajte narodu razvojno-možno podlago, da bo mogel dajati državi v polni meri to, kar bo zahtevala od njega.

4. Energetični viri jugoslovanske države.

Razmerje med izvozno in uvozno vrednostjo določa gospodarsko bilanco države. Čim več blagovne vrednosti bomo izvažali in čim manj uvažali, tem ugodnejši bo naš narodno-gospodarski položaj, tem udobnejše bo življenje našega naroda.

Na podlagi tega spoznanja poiščemo lahko one energitične vire te države, ki bi ugodno vplivali na aktivnost gospodarske bilance. Iskati ni treba dolgo, da naletimo na dva pomembna vira: premog in vodne sile.

Premog bi mogli izvažati, ako najdemo zanj, kolikor ga potrebujemo sami, nadomestila. Petroleja nimamo, imamo pa vodne moči, katere lahko izrabimo v direktno izkoriščanje ali za proizvodnjo električnega toka. In s temi izravnimi viri vodne moči nismo slabo, temveč prav bogato preskrbljeni.

Na severu pridejo za izgraditev in izrabo v prvi vrsti v poštev Drava, Soča in Sava z manjšimi dotoki, na jugu Gacka-Lika, Vrbas, Narenta in Krka.

Naše gospodarsko stremljenje se mora takoj v tej smeri orijentirati. Brez odloga se mora takoj početi z izgradbo že prestudiranih projektov in nadaljevati s studijami še premalo razkritih vodnih moči. Vso našo industrijo bi mogli hraniti z električno silo teh vodnih rezervarjev in vse naše lokalne železnice bi mogli goniti z električnimi motorji. Koliko bi bilo prihranjenega premoga, katerega bi mogli izvažati! Koliko novih industrij bi mogli ustanoviti, katere so nam danes zaradi predragega kurilnega materiala nepristopne in koliko starih industrij bi mogli postaviti na bolj ekonomične temelje!

Poglejmo le naše železnice na Kranjskem. Železnica Trbiž—Ljubljana se takoj lahko elektrizira s pomočjo vodne moči Save. Proga Kranj—Tržič ima na razpolago vodno moč Kokre, proga Ljubljana—Vrhnika vodno moč Ljubljanice (po Kresovem načrtu), proga Ljubljana—Kamnik vodno moč Bistrice. Dolenjska železnica bi zajemala potrebno energijo zopet iz Save in bi v nadaljevanju preko Hrvatske izrabljala električno energijo vodnih central Gacke in Like.

Dalmacija nima premoga. Kljub velikanskim vodnim močem, uvaža veliko množino premoga. To je nadvse neekonomično gospodarstvo. Bosna s svojimi ozkotirnimi železnicami je predestinirana, da elektrizira ves obrat, a vendar požira leto za letom milijone ton premoga, medtem ko se izliva v morje tisoč in tisoč konjskih moči — za vedno izgubljenih. Pomisliti je, da predstavlja oni v zemlji ležeči in neizrabljeni premog vedno živ kapital, med tem ko so odtekajoče konjske moči vodnih padcev nepovračljive izgube.

Seveda je predvsem potrebno, da mlada država takoj izdela moderen zakon za poddržavljenje in ekonomično izrabo vseh vodnih moči in vsaka poljubna izraba, tudi najmanjših virov bi se morala umakniti sistematični, velikopotezni, vso državo objemajoči izrabi in preskrbi z električno energijo.

Eksperimenti, kakor je deželna hidroelektrična centrala na Završnici, morajo biti za bodočnost strašilo; razlastitev vseh vodnih pravic v korist države mora biti začetek in vsak rečni sistem mora v svoji celoti najti najekonomičnejšo izrabo. —

Nadaljni energetični viri leže v kultiviranem obdelovanju naše zemlje, v izsuševanju močvirja, v pogozditvi kraške zemlje. Ekonomično gospodarstvo jugoslovanske države bo zahtevalo, da se takoj preneha z roparskim uničevanjem naših gozdov in prične z nasilnim racijonelnim obdelovanjem mrtvo ležeče zemlje. Eno samo potovanje n. pr. po Bosni razkrije vsakemu, ki z odprtimi očmi opazuje tamošnje razmere, da bi ta zemlja lahko početvorila produkcijo, ako bi našla umnega in brezobzirnega organizatorja.

Iz vseh teh kratkih opazk lahko sklepamo, da se da narodno-gospodarski položaj jugoslovanske države mogočno dvigniti, ako se racijonelnemu gospodarstvu umakne današnja površnost in brezbriznost, ako se lotimo z resnično voljo velikanskega dela, ki je neobhodno potrebno tako za existenco posameznika, kakor za existenco države. Naši energetični viri so dokaj bogati, čakajo le, da jih dvignemo in izrabimo.

Glede izvajanj avtorjevih o združitvi jugoslovanskega ozemlja s srbsko kraljevino se uredništvo ne strinja. Ker pa smo že v prvi številki „Demokracije“ poudarjali, da bodi naša revija svobodna tribuna, zato smo priobčili gorenji članek. Poudarjamo še enkrat, da spoštujemo vsako mnenje, zato rade volje sprejmemo tudi članke, ki so po našem mnenju nasprotni splošno razširjenemu naziranju. — Uredništvo.

Fran Erjavec:

Lokalna uprava.

2. Demokratizacija angleške uprave.

Reforma parlamenta l. 1832. je pomenila prvo zmago angleškega političnega radikalizma. Zlomljena je bila silna moč fevdalne aristokracije ter njena politična diktatura in odslej je imel primeren vpliv na zakonodajo tudi srednji stan, meščanstvo. Iz parlamenta so izginili zastopniki propalih mestec, teh najmočnejših trdnjav fevdalne oligarhije in na njihovo mesto so stopili odposlanci mladega meščanstva, ki so pozivili parlament in prinesli vanj popolnoma nov duh. Na zunaj je sicer nosil parlament še vedno popolnoma aristokratsko lice, vendar je bila politična moč in nedostopnost plemstva za vedno zlomljena in odslej je bilo meščanstvo tisti faktor, ki je dajal smer vsemu političnemu življenju in razvoju. Ono je prevzelo idejno vodstvo in s tem se je tudi začelo konsekvantno preobrazovanje vse angleške notranje politične strukture, ki je trajalo obe zadnji tretjini preteklega stoletja in ki je ustvarilo iz razredne, fevdalne države današnjo demokratično Anglijo. Vse veliko reformno gibanje političnega radikalizma zadnjih desetletij se je sedaj preneslo v parlament in tu so začele dobivati ideje tudi konkretno obliko, demokratizem je zmagoval na vseh poljih. Karakterističen znak zdravega političnega instinkta Angležev je pa dejstvo, da so že zgodaj spoznali, da pravi izraz demokratizma nikakor ni ustava, zakonodaja itd., ampak šele uprava. Vse reformno stremljenje se je torej koncentriralo na demokratizacijo uprave, v nasprotju z mnogimi kontinentalnimi državami, kjer ostane demokratična ustava in zakonodaja le mrtva oblika v kleščah birokratične in centralistične uprave.

Večkrat sem že omenil, da je središče vsega angleškega političnega življenja parlament. On je tisti forum, kjer se končno uveljavljajo najrazličnejša politična stremjenja in izbojujejo vsi veliki politični boji. Volitve v parlament zato že od nekdaj nikakor niso boji posameznih oseb za mandate, ampak boji za uveljavljenje tehtnih političnih načel. Edino parlament rešuje na Angleškem važna politična vprašanja, razne komunalne oblasti so pa le avtonomni organi, kjer se mirno, brez vsakih strankarskih nasprotstev in v najtesnejšem sodelovanju vseh političnih smeri upravljalo zadeve dotičnega delokroga. Vse stremljenje po reformi lokalne uprave je našlo zato vedno svoj končni izraz v volivnih bojih za parlament, saj se sanacija vseh nezdravih političnih razmer vedno pričakuje od zdravega parlamenta, kot najvišjega zakonodajnega in upravnega faktorja v deželi. Po vsakih volitvah, še bolj pa po vsaki reformi parlamenta samega (l. 1832., 1867. in 1884.) je zato tudi na novo oživelo delo za reformo lokalne uprave, dokler se ni polagoma izoblikovala s popolno reorganizacijo in demokratizacijo vseh zgodovinskih upravnih institucij današnja moderna Anglija.

Pri vsem tem reformnem delu je pa intenzivno sodelovala tudi vsa javnost, ki je vedno bolj jasno čutila nevzdržnost obstoječe upravne korupcije. Časopisje je brez-

obzirno odkrivalo vso gnilobo oligarhične uprave, ki ni imela nobenega smisla za moderne upravne naloge in ne zmožnosti reševati upravne potrebe, nastale iz povsem izpremenjenih socialnih in gospodarskih razmer. Pod vplivom vseh angleških političnih tradicij pa to reformno delo nikakor ni bilo brezobzirno rušenje različnih zgodovinskih naprav in nezrelo eksperimentiranje, ampak le smotreno in sukcesivno preobraževanje različnih tradicionalnih upravnih oblik v smislu modernih potreb in zahtev. Vse reforme so bile le plod živega življenja, posledica razmer, ne pa teorij in ideologij, zato so se pa tudi tako globoko spojile z vsem političnem življenjem naroda in našle v njem popolno razumevanje in podporo. Odtod tudi njihov silen uspeh.

Stari režim je doživel svoj popoln polom najprej v središču vsega dosedanjega upravnega sistema, to je v ubožnem skrbstvu. To je tekom 18. stoletja polagoma prešlo od organov cerkvene občine popolnoma v roke mirovnih sodnikov. Ti so razdeljevali podpore samovoljno, brez vsakega kriterija in sistema vsem revežem, ne oziraje se na njihovo delazmožnost. Do srede 18. stoletja agrarna Anglija vsled primitivnih ekonomskih in socialnih razmer sploh še ni poznala pravega poverizma. S centralizacijo zemlje in industrijalizacijo produkcije so se pa razmere povsem izpremenile. Porajale so se vedno številnejše mase mezdnega delavstva, proletarizacija in poverizacija se je vedno bolj širila in tedaj je storila nezmožna uprava ubožnega skrbstva usodepoln korak ter pritegnila tudi delavstvo v ubožno skrbstvo. S tem so se prvič ogromno povečali stroški ubožnega skrbstva (l. 1750. — 619.000 funtov šterlingov; l. 1785. — 1.912.000; l. 1813. — 4.267.965 in l. 1817. že 7.870.801 pri približno 11 milijonih prebivalstva) in postali polagoma za deželo neznosno breme, drugič so pa ubožne podpore vzdrževale plače mezdnega delavstva na sramotni nižini. Podjetnikom je plačevala delavstvo uprava ubožnega skrbstva. Zle posledice so se kmalu pokazale. Kmetijstvo je hitro propadalo, revščina se je širila v strahotnih oblikah in široke plasti naroda so tudi moralno vedno bolj propadale. Ker so delodajalci vsled nizkih cen najemali le materijelno in moralno propadle delavce, podpirane od ubožnega skrbstva, je ves zdrav delavski element polagoma popolnoma izginil.

Te neznosne razmere so našle tudi v parlamentu vedno močnejši odmev, dokler se ni ta odločil in izvolil posebno preiskovalno komisijo, ki naj bi temeljito preštudirala vprašanje ubožnega skrbstva, preiskala sedanje razmere in stavila primerne predloge. Ta komisija, na čelu ji znameniti upravni reformator in Benthamov učenec Edvin Chadwick, je predložila parlamentu l. 1835. svoje temeljito poročilo, ki je vzbudilo povsod veliko pozornost ter napravilo na parlament in javnost globok vtis. Ta obširna spomenica je razgálila vprašanje do korenin. Brezobzirno je razkrila vse napake dosedanjega sistema in obenem predložila tudi globoko zasnovan načrt za upravno reorganizacijo ubožnega skrbstva, ki ga je parlament po temeljitem obravnavanju in po malenkostnih izpremembah tudi sprejel. Ta reforma je izboljšala predvsem domovinsko pravo, ki je mnogo pripomoglo k zgoraj opisanim razmeram in določila, da je oblika ubožne preskrbe načeloma ubožnica. S tem je bilo izločeno iz ubožnega skrbstva vse delazmožno delavstvo. Uprava, ki je bila doslej v rokah mirovnih sodnikov, se je poverila izvoljenim ubožnim svetom, v katerih pa so tudi mirovni sodniki. Vsa dežela se je razdelila v ubožne okraje (Union), sestoječe iz ene ali več cerkvenih občin in na tem ozemlju je edini izvrševalni organ ubožnega skrbstva dotični ubožni svet. Ti ubožni sveti so podrejeni centralnemu ubožnemu uradu v Londonu, ki nadzoruje vse denarno poslovanje ubožnih svetov in je upravičen izdajati obvezne upravne naredbes. Živo vez med centralnim uradom in lokalnimi ubožnimi sveti tvorijo državni ubožni nadzorniki. Ti nikakor niso birokratični inspektorji v našem smislu, ampak iz-

kušeni strokovnjaki, ki imajo v stalni evidenci vse poverjene jim Unione in so lokalnim ubožnim uradom predvsem svetovalci in učitelji.

To je bila od Elizabetinih časov sem prva sistematična reorganizacija celotne upravne panoge. Nekatere določbe te nove postave so pa naravnost nasprotovale dosedanjim političnim in pravnim tradicijam, zato je zadela v javnosti na močan odpor. Posebno močno nasprotstvo je zbudila doslej vsemu upravnemu organizmu popolnoma tuja centralistična tendenca. Celo med delavstvom je le Place umeval dalekosežen pomen te reforme in krepko poudarjal njene nedogledne koristi za delavstvo, kar mu je potem izkušnja že v nekaj letih sijajno potrdila. Njene blagodejne posledice so polagoma ovrgle tudi vse predsodke javnosti, uspela načela reforme same, temelječa teoretično v Benthamovi šoli, so pa začrtala smeri vsem poznejšim upravnim reformam. Najlepšo sliko procvitajočega dela in lepih uspehov vse nove ubožne organizacije nam pa nudijo tozadevna letna poročila centralnega ubožnega urada. Ta se je še od leta do leta izpopolnjeval in postal polagoma središče vse notranje politične organizacije. Iz centralnega ubožnega urada se je razvila centrala za vso angleško upravno organizacijo — naše ministrstvo za notranje zadeve. Najbolj se je pa obnesla ideja nadzornikov, ki so kmalu postali karakteristični za vso angleško upravo. S svojim temeljitim in strokovnjaškim delom so blagodejno vplivali na vso lokalno upravo, njihovo gentlementstvo je pa hitro izpodbilo vse predsodke proti nepopularni centralni oblasti in odstranilo ves strah pred birokratizmom, ki je še danes popolnoma tuj vsej angleški upravi.

S sankcioniranjem novega ubožnega zakona pa še od daleč ni bilo rešeno vprašanje niti najnujnejših upravnih reform, naj je postajala popolna razsulost vsega dosedanjega upravnega sistema od dne do dne bolj očitna. Vso pozornost so zato takoj posvetili drugemu, nič manj važnemu problemu, to je reformi mestne ustave in uprave. To je bilo za angleško pojmovanje popolnoma samostojno in enotno vprašanje, saj na Angleškem ne poznajo širšega pojma splošnega občinskega prava, ki bi vsebovalo mestne in podeželske občine. Nekako občinsko organizacijo v našem smislu so imela le takozvana municipalna mesta; po deželi so bili pa edini upravni organi cerkvene občine, ki jih je organizirala Elizabeta le v svrhu ubožnega skrbstva, po njevovi reformi so pa izgubile še to funkcijo. Vse druge podeželske upravne zadeve so reševale še vedno grofije, zato tudi organizacija podeželskih občin za enkrat še ni postala nujna. Obsežno svobodo in samoupravo so pa uživala že od nekdaj municipalna mesta. Kakor sem poudarjal že v prvem poglavju, je prešla tekom 18. stoletja vsa mestna uprava v roke malih, ekskluzivnih klik in korupcija je slavila prave orgije. Popolnoma razumljivo je tedaj, če je bilo meščanstvo sedaj zainteresirano v prvi vrsti na reformi mestne uprave, ki jo je zahtevalo vedno glasneje.

Tudi to vprašanje je poveril parlament najpreje posebni preiskovalni komisiji, ki je temeljito proučila upravo vseh tedanjih municipalnih mest. Ta je predložila že l. 1835. parlamentu svoje, še danes znamenito poročilo, ki je razkrinkalo vso gnilobo tedanje mestne uprave. Do zadnjih detajlov izdelana in z vsem statističnim materijalom opremljena spomenica je jasno pokazala, da je bila mestna uprava doslej povsod le molzna krava vladajočih klik in najtrdnjše oporišče fevdalne oligarhije v parlamentu. Mestne upravne korporacije so se dopolnjevale navadno s kooptacijo iz najožjega kroga nekaterih aristokratskih rodbin in te so volile tudi mestnega zastopnika v parlament. S tem je bil izločen vsak vpliv meščanstva na sestavo mestnega sveta in prebivalstvo ni imelo pojma o mestnem gospodarstvu in mestni upravi. Brezskrbno so se mastili s sinekurami in razmetavali mestno premoženje brez vsake najmanjše kontrole

in odgovornosti v najumazanejši svrhe. Ker je imela vladajoča klika tudi vse sodstvo v rokah, je bila popolna demoralizacija vsega političnega življenja le logična posledica.

To poročilo je naredilo na parlament in na javnost mogočen vtis, zato se tudi nihče ni upal resno upirati tozadevnemu reformnemu načrtu, ki ga je predložila parlamentu tedanja liberalna vlada. Na odpor je naletel le v zbornici lordov, a tudi tu so se pod pritiskom razburjene javnosti kmalu vdali. V jeseni l. 1835. je bil reformni načrt — v glavnih potezah zasnovan že od preiskovalne komisije — tudi uzakonjen.

Po tej novi ustavi je mestna občina juridična oseba, ki jo zastopa avtonomen mestni svet (Town Council). Tega volijo vsi davkopllačevalci po enaki in direktni volilni pravici in njemu so poverjene vse mestne upravne zadeve. Objavljati mora letne račune o vsem mestnem gospodarstvu in tudi njegove seje so javne. Delokrog mestnega sveta je natančno začrtan in omejen, predvsem je pa ločena od uprave justica. Odpravljeni so bili tudi vsi posebni privilegiji in proglasila se je popolna obrtna svoboda. Ti statuti se pa ne podeli vsem dosedanjim samoupravnim mestom, ampak le 170., največjim; druga, več ali manj propadla mesteca, ki so vživala doslej samoupravo na podlagi starih privilegijev, so bila odslej izločena iz vrste municipalnih mest.

S to reformo se je začela za angleška mesta doba novega procvitanja in razvoja. Ker so se vsa njena načela v praksi sijajno obnesla, tega mestnega reda odslej niso več izpreminjali, ampak le dopolnjevali in izpopolnjevali. Ta novi mestni red je postal vzor za vse nadaljne upravne reforme in njegova uspela načela so prodrla v vso organizacijo angleške uprave. Vsa lokalna uprava se je polagoma municipalizirala.

Z reorganizacijo ubožnega skrbstva in z novim mestnim redom sta bila ustvarjena v angleški upravi dva nova tipa, ki se med seboj bistveno razločujeta. Nova mestna ustava se najtesneje naslanja na dosedanjo upravno obliko in je le očistila tradicionalno avtonomijo korupcije in jo postavila na trdna demokratična tla. Mestno denarno gospodarstvo je sicer stalo odslej pod nadzorstvom centralne državne oblasti, a v vseh drugih upravnih zadevah je bil pa odgovoren mestni svet le volivcem in rednemu sodišču. Popolna samouprava ni ostala le nedotaknjena, ampak bila je celo utrjena in njen delokrog razširjen. S čisto drugim duhom je bila pa prepojena nova uprava ubožnega skrbstva, kjer se je pojavila prvič v angleški upravi precej močna centralistična tendenca. Mestni sveti so bili popolnoma avtonomne korporacije, ubožni sveti pa le lokalni izvršilni organi centralnega ubožnega urada. Mestne občine so ohranile svoje zgodovinske meje, Unioni so bili pa umetne tvorbe, sestavljene v praktične upravne svrhe itd. Vsa struktura obeh reform nam jasno kaže, da sta se tu borili za premoč dve struji, centralistična in avtonomistična. Med temi dvema načeli je tudi še dolgo nihalo nadaljne reformno delo, dokler ni končno našlo v zadnji tretjini preteklega stoletja svoje definitivne smeri, ki organično spaja oba tipa, a nikakor ne na škodo demokratične avtonomije.

Reformi ubožnega skrbstva in mestnega reda sta odprli angleški notranji upravi nova pota in zadostili dvema najnujnejšima notranje-političnima potrebama. Življenje je šlo pa med tem dalje in socialni, politični ter gospodarski razvoj je prehitel reformno delo parlamenta. Vsak dan so se zopet pojavljale nove upravne potrebe, ki so nalagale upravi popolnoma nove naloge in katerim v svoji dosedanji strukturi nikakor ni bila kos. Vsa javna uprava fevdalne države se je še do začetka 19. stoletja omejevala v glavnem le na varstvo življenja in imetja, njene funkcije so imele razen v ubožnem skrbstvu več ali manj le policijski značaj. Moderna kapitalistična država s svojo povsem izpremenjeno socialno strukturo pa nalaga upravi predvsem ustvarjajoče naloge. To vidimo najjasneje v vsej komunalni upravi, kjer nekdanje policijsvo

vedno bolj zamenjuje sistematična socialna politika, ki je bistvo vse moderne uprave. Tem modernim nalogam pa primitivna angleška upravna organizacija nikakor ni mogla več zadostiti, posebno izven okvira municipalnih mest. Po severni Angliji so se n. pr. razvile male vasice v par desetletjih v industrijska velemesta, a pravna oblika njihove upravne organizacije je bila navadno še vedno — cerkvena občina. Zle posledice te popolnoma nezadostne uprave so se kmalu pokazale na vseh poljih, najočitnejše pa v žalostnih higijeničnih razmerah. Severna mesta so bila prava ognjišča epidemij, od tod so se razširjale in brezkrbno razsajale po vsej deželi. Pa tudi po drugih mestih ni bilo mnogo bolje, saj je reforma mestnega reda iz l. 1835. omejila delokrog mestnih svetov v glavnem le na policijstvo in upravo mestnega imetja. Na ta upravni nedostatek je opetovano opozarjal tudi predsednik centralnega ubožnega urada Chadwick in zahteval v interesu ubožnega skrbstva, da se odpomore tem obupnim zdravstvenim razmeram, ki so postale največja nevarnost in sramota za vso deželo.

Po dolgem odlašanju je postavil končno parlament na Chadwickovo incijativo l. 1839. zopet posebno preiskovalno komisijo. Ta je natančno proučila vse vprašanje in poročala parlamentu l. 1842. Parlament pa že dolgo ni imel več nekdanje prožnosti in svežega reformnega duha, zato je šele l. 1847. po velikih ovirah sklenil nekaj zakonov, tikajočih se zgradbe vodovodov, plinarn, tržnic itd. Te zakone in v njih obsežene pravice so si lahko prisvojili mestni sveti enostavno z adoptacijo. S tem so lahko močno razširili doslej tako ozke kompetence mestnih svetov in odprte so bile nove poti plodonosnega upravnega delovanja. Naslednje leto je bil sklenjen zdravstveni zakon (Public Health Acte), ki je skušal odstraniti žalostne zdravstvene razmere po deželi. Na podlagi te postave so se organizirale po deželi posebne lokalne upravne oblasti za zdravstveno skrbstvo, v Londonu je bila pa osnovana centralna zdravstvena oblast, ki bi morala voditi lokalne ekspoziture po deželi. Ta zdravstvena upravna organizacija je bila pa prerahla in prepovršna, zato ni dosegla svojega namena. Na odločen odpor je naletela tudi njena preizrazita centralistična tendenca, zato ni našla pri širokih plasteh ljudstva ne podpore in ne razumevanja, brez česar je pa na Angleškem vsako uspešno upravno delovanje popolnoma nemogoče. Nekaj uspeha je imel ta zakon le v municipalnih mestih, kjer se je opiral na mestne svete, po deželi je pa doživel popoln poraz. V naslednjih letih je sklenil parlament sicer še nekaj dodatnih postav, a vse so prinesle v popolnoma nezadostno in neprimerno zdravstveno upravno organizacijo le še večjo zmedo. Vse postave so ostale v glavnem le na papirju, zdravstvene razmere so pa postajale od leta do leta nevzdržnejše. Po deželi so razsajale epidemije, umrljivost je naraščala. Vse to je povzročalo tudi vedno večjo fizično degeneracijo naroda, predvsem pa še delavstva.

To je končno uvidel tudi parlament in postavil l. 1868. zopet preiskovalno komisijo, ki je poročala l. 1871. V svoji spomenici je jasno pokazala, da leži glavni vzrok popolnega neuspeha vsega zdravstvenega skrbstva v njegovi pomanjkljivi upravni organizaciji. Predlagala je zato, da naj tvori po vseh municipalnih mestih odslej mestni svet tudi edino zdravstveno oblast, po deželi naj se pa nasloni zdravstvena upravna organizacija na organizacijo ubožnega skrbstva. Unioni naj tvorijo obenem tudi zdravstvena okrožja, ubožni sveti (Board of Guardians) pa tudi lokalno zdravstveno oblast. V zvezi s centralnim ubožnim uradom naj se osnuje močna centralna zdravstvena oblast, ki naj nadzoruje in vodi vso upravo lokalnih zdravstvenih oblasti. Te naj sicer skrbe za točno izvrševanje vseh zdravstvenih zakonov in predpisov, a dana jim je obsežna svoboda.

Vsi ti predlogi so bili v naslednjih letih v parlamentu še temeljito obravnavani, izpopolnjeni in polagoma uzakonjeni. L. 1872. se je osnovala močna centralna

upravna oblast (Local Government Board, nekako naše notranje ministrstvo), ki je obsegala centralni ubožni urad in centralni zdravstveni urad. Dve leti pozneje je bila ustvarjena sistematična organizacija lokalne zdravstvene uprave. V municipalnih mestih je bil mestni svet obenem lokalna zdravstvena oblast, v mestih čez 3000 prebivalcev je bilo poverjeno zdravstveno skrbstvo na novo ustanovljenim lokalnim upravnim oblastem (Local Board), na deželi pa ubožnim svetom. Upravne stroške so krili deloma dotični teritoriji sami s posebnim davkom, deloma pa je prispevala k upravnim stroškom tudi država. Te prispevke je pa plačevala le tedaj, če so sicer popolnoma avtonomne lokalne upravne oblasti sprejele gotove pogoje, predvsem nadzorstvo centralnega zdravstvenega urada. Leta 1875. so končno še zbrali, na novo predelali in sistematično uredili vse zdravstvene zakone in predpise ter jih izdali kot „Public Health Acte“ in s tem je bilo za enkrat rešeno zopet novo, pereče in prevažno upravno vprašanje.

Ta moderna reforma, ki je ustvarila Angliji sistematično upravno organizacijo zdravstvenega skrbstva in ji dala moderen zdravstveni zakon, pomeni v angleški notranje-politični organizaciji zopet važen korak naprej. Značilna za vse dosedanje upravne reforme je pa popolna izločitev cerkvene občine iz vse upravne organizacije. Že tekom 18. stoletja je cerkvena občina kot upravni organ popolnoma okostenela in izgubila skoro ves praktičen pomen, saj je večina njenih funkcij prešla v roke mirovnih sodnikov. Po reformi ubožnega skrbstva je bila pa popolnoma izločena iz upravne organizacije in životarila je le še kot preživela zgodovinska oblika brez prave vsebine. Tvorila je edinole še podlago za davčno organizacijo in kot taka organ za sestavo volilnih imenikov in to ji je ohranilo tudi življenje, dokler ni reformno delo potegnilo tudi nje v svoj vrtinec in ji vdihnilo novo življenje. Na vseh koncih so se davnaj oglašali glasovi po temeljiti reformi cerkvene občine in upravne potrebe in razmere so vedno bolj pogrešale najnižjega upravnega organizma, ki bi odgovarjal nekako kontinentalni občini.

Že pri ustvarjanju upravne organizacije zdravstvenega skrbstva smo videli, da je reformno stremljenje parlamenta vedno bolj pojemale. Pa tudi v široki javnosti se je pojavljala vedno močnejša reakcija proti reformnemu delovanju liberalnega parlamenta, saj sta posebno reformi ubožnega in zdravstvenega skrbstva nosili za demokratičnega Angleža vse preveč centralistično tendenco. Kljub vsem dobrim stranem teh zakonov se narod nikdar ni mogel popolnoma sprijazniti z njima. Popolnoma je pa zapravil parlament svojo popularnost pri delavstvu in malomeščanstvu, ki se je čutilo pri vseh reformah politično zapostavljeno. Nekdanji ljudski tribuni in najhujši politični radikalci so se prelevili polagoma v konservativce in deloma celo v reakcionarce, ki so politično zastopali le industrijsko meščanstvo, popolnoma so pa pozabili na svojo nekdanjo najmočnejšo oporo, to je na delavstvo. To jasno vidimo posebno v trdovratnosti, s katero so se upirali prepotrebni reformi grofijske uprave, te zadnje, a še vedno trdne domene preživele fevdalne oligarhije. Nekdanji meščanski radikalizem, ki je našel svoj najlepši in najglobji izraz v Benthamu, je počasi zvođenel in se zadušil v egoizmu mladega, zmagujočega industrijskega kapitalizma.

Med tem je pa že stopal na plan dozorel naslednik meščanstva in dedič demokratičnega napredka, delavstvo. Prineslo je tudi novo idejo, ki je odslej dajala smer vsemu političnemu razvoju, to je — idejo socializma. Pod mogočnim vplivom modernega organiziranega industrijskega proletarijata je začelo dobivati vse pojmovanje zakonadaje in uprave popolnoma drugo vsebino. Čeprav je ustvarilo reformno delo po l. 1832. premnogo dobrega in trajnega, je bilo v glavnem vendar le tipanje in

iskanje pravega vidika. Vsemu dosedanjemu reformnemu gibanju je manjkalo neke jasne smeri, trdnega, načelnega izhodišča. To smer in izhodišče je našlo šele v drugi polovici preteklega stoletja v socializmu, v spoznanju, da je prva naloga moderne kapitalistične države materijelno in ideelno varstvo delavca in malega človeka sploh. Vsa zakonodaja in notranja uprava moderne države mora biti v bistvu le smotrena socialna politika in s tega vidika se je razvijalo odslej vse angleško notranje politično življenje. To je bila pa tudi obenem doba končnega in popolnega demokratiziranja vse angleške notranje politične strukture, ki se je dovršila v zadnji tretjini preteklega stoletja.

Ta, z novimi idejami poživljeni demokratični pokret, je obrnil svojo pozornost zopet najprej na parlament. Kakor sem že omenil, je reforma parlamenta iz l. 1832. politično uveljavila le meščanstvo, pozabila je pa na delavstvo. To je pa postajalo od leta do leta važnejši socialni faktor, in oprto na svojo izborna organizacijo (Trade Union), je dobivalo tudi vedno večji vpliv na vse javno življenje. Obe vodilni parlamentarni stranki sta se začeli zato poganjati za njegovo naklonjenost in podporo. Ker se je dalje parlament tudi zbal kakega revolucionarno - socialističnega gibanja med delavstvom, je sklenil l. 1867. na Disraelijevo in Gladstonovo incijativo, brez vsakega močnejšega pritiska javnosti, obsežno reformo parlamentarnega volivnega reda, a za enkrat le po mestih. Volivna pravica se je podelila vsem samostojnim davkoplačevalcem,¹ obenem se je pa reformiralo tudi volivna okrožja, ki so ostala l. 1832. nedotaknjena. Ta reforma je silno pomnožila število volivcev in s tem je vplivala tudi na popolno reorganizacijo in reorientacijo obeh vodilnih političnih strank, ki sta se vedno morali bolj naslanjati na zaupanje širokih plasti naroda. Vse politično življenje in delovanje je prihajalo vedno bolj pod vpliv javnega mnenja ljudstva. Poslanci so postali glasniki večine svojega volivnega okrožja in ne več le zastopniki svojega socialnega razreda. Značilen znak za angleško politično življenje je dejstvo, da tudi novi volivni red ni iztrgal državnega krmila iz rok aristokracije. Ta je ostala v vseh časih najtesneje spojena s svojim narodom in se ž njim vedno vzporedno razvijala. Prej ali slej se je znala prilagoditi duhu in zahtevam časa, da, pogosto je bila celo nositeljica demokratičnega razvoja in napredka, delavske interese je popolnoma priznala kot nacionalne interese, zato narod tudi nikdar ni čutil močnejše potrebe, da bi jej iztrgal tradicionalno politično vodstvo. To je tudi eden izmed vzrokov, da se na Angleškem kljub sijajno organiziranemu in zavednemu delavstvu ni mogla nikdar močnejše razviti socialno demokratična politična stranka.

Ves duh in vsa tehnika angleškega parlamentarizma se je tako v nekaj v letih popolnoma prilagodila zahtevam modernega demokratizma. Iz nekdanjih „Whigs“ in „Tories“ sta že davno nastali moderna liberalna, oziroma konservativna stranka, ki sta se stalno menjavali v političnem gospodstvu. Pod spretnim vodstvom Gladstona in Disraelija sta obe dobro razumevali duh časa in si načrtali v tej smeri tudi svoj politični program, ki sta se v bistvu popolnoma krila. Liberalizmu je načrtal nove idejne temelje posebno Benthamov učenec J. St. Mill s svojo teorijo reprezentativnega demokratizma. Ta je učila, da je suverenost edinole v ljudstvu, v celokupnosti vseh državljanov, zato pa pripada pri izvrševanju te suverenosti tudi vsakemu državljanu po en glas. Vsak državljan ima dalje tudi pravico sodelovati pri vseh javnih oblastih in pri izvrševanju vseh javnih funkcij. Posebno važnost je polagal Mill na demokratično in avtonomno lokalno upravo. To je smatral kot najboljše sredstvo za politično šolanje in udejstvovanje ljudstva. Ona naj vzgaja iz svoje srede tudi bodoče državnike. Moderna

¹ Kot davkoplačevalec velja na Angleškem vsak, ki ima samostojno stanovanje. Na ta način je prišel do volivne pravice tudi velik del delavstva.

upravna organizacija sicer nikakor ne more več pogrešati enotnega strokovnega vodstva centralne upravne oblasti, a faktični izvrševalec vseh zakonov mora biti pa le ljudstvo samo, zastopano po načelni reprezentativne demokracije v popolnoma avtonomnih lokalnih korporacijah.

Tako so bila sedaj popolnoma pripravljena tla in načelni temelji za nadaljno izpopolnitev reformacije upravne organizacije. Zanimivo je, da so vsa ta načela prodrla najpreje v najmlajši panogi angleške uprave, to je v upravni organizaciji ljudskega šolstva¹. Anglija do takrat sploh še ni imela javne ljudske šole in za ves elementarni pouk sta skrbeli dve veliki šolski družbi, katerima pa je začel parlament l. 1833. dovoljevati denarne prispevke iz državnih sredstev. Že od l. 1839. so se pa izplačevali ti prispevki le onim šolam, ki so bile organizirane po gotovih predpisih in ki so sprejele državno šolsko nadzorstvo. Te predpise je zbral parlament v enoten sistem in jih izdal l. 1860. kot „Education Code“. Tako je dobila Anglija svoj šolski zakon in državno šolsko nadzorstvo, še preden je imela javno ljudsko šolo. Ker je pa ostajala kljub marljivemu delovanju obeh zasebnih šolskih družb še vedno čez polovico otrok brez vsakega pouka, je sklenil parlament l. 1870. na Gladstonovo inicijativo zakon, ki sistematično urejuje šolski pouk. Ta zakon je ukazoval, da se morajo osnovati po vseh onih krajih, ki doslej niso imeli še nobene, v smislu „Education Code-ja“ organizirane šole, takoj posebni šolski odbori (School Board). Ti morajo ustanoviti javno ljudsko šolo in jo vzdrževati iz državnih prispevkov, šolnine in posebnega šolskega davka. Vso državo so razdelili v šolske okraje, katere je tvorila ena ali več cerkvenih občin, v mestih pa celotno mestno ozemlje. V vsakem šolskem okraju volijo vsi davkoplačevalci (tudi žene) svoj šolski odbor. Tako ustvarjena šolska upravna organizacija je bila l. 1876. izpopolnjena še s tem, da so se osnovali nekaki šolski odbori tudi po onih okrajih, ki so imeli zasebne ljudske šole. Šolski odbori so v vsakem oziru popolnoma avtonomni, oni so edina in končna šolska oblast v svojem okraju, ki skrbi za šolo in učiteljištvo in vodi pouk. Centralna šolska oblast nadzoruje le pouk, a še tega samo na onih šolah, ki prejemajo državne prispevke, v upravo se pa centralna oblast ne vtika. Tako si je ustvarila Anglija v malo letih popolnoma demokratično šolsko upravo, njeno vrednost nam pa najlepše dokazuje visoka stopnja, na kateri stoji danes angleška šola.

Med tem, ko se je parlament ukvarjal z upravno organizacijo šolstva, se je pa začelo po deželi veliko gibanje kmetiškega delavstva. Mrzlična industrializacija dežele je povzročila vedno večje propadanje kmetištva. Položaj agrarnega delavstva je postal obupnejši in njegova nezadovoljnost od dne do dne večja. Končno je seglo tudi ono po samopomoči ter se začelo pod vodstvom Jožefa Archa organizirati po vzoru Trade-Union. Tedaj se je pa parlament zbal tega grozečega gibanja, spomnil se je krivice, ki jo je naredil kmetiškemu delavstvu pri zadnji volivni reformi in uvedel je l. 1885. tudi po deželi isti volivni red kot l. 1867. po mestih. Na novo je razdelil in uredil tudi volivna okrožja in s tem je bilo že v veliki meri zadoščeno radikalni zahtevi po splošni in enaki volivni pravici, saj je volilo od 26 milijonov prebivalcev že štiri milijone štiristotisoč oseb.

Tako pomlajeni parlament se je lotil zopet s svežo energijo upravnih reform. V najožjem sodelovanju liberalne in konservativne aristokracije je sprožil takoj eno najglavnejših reformnih vprašanj, to je reorganizacijo grofijske uprave. Tozadevni reformni načrt je predložil l. 1888. parlamentu predsednik Local Government Board-a

¹ Nekoliko obširneje sem očrtal upravno organizacijo angleškega ljudskega šolstva že v letošnjem „Popotniku“, str. 37—43, zato se omejujem tu le na najglavnejše.

N. Ritchie. Pri njegovi obravnavi je konservativna stranka pod idejnim vodstvom Chamberlaina vnovič dokazala, da njen demokratizem nikakor ni le vaba za volivce, ampak da izvira iz globokega prepričanja po potrebi demokratične reforme in moderne reorganizacije tako neenotne in nesistematične upravne strukture. Že samo površen pogled na zmedeno in neenotno teritorijalno razdelitev za razne upravne panoge je jasno dokazoval nevzdržnost dosedanje zmede, katero je vsaka dosedanja reforma z novo teritorijalno razdelitvijo le še povečala. Povsod so se mešale in križale meje Unionov, zdravstvenih okrožij, grofij, šolskih okrajev, cerkvenih občin itd. Ozemlje istega kraja je n. pr. ležalo v več grofijah, dalje v večih, zopet popolnoma različnih Unionih itd. Velikost posameznih ozemelj je bila najrazličnejša. Bila so tu navadna (ne municipalna ali po naše z lastnimi štatuti) mesta z 2000—500.000 prebivalcev; cerkvene občine s 50—10.000 prebivalcev; Union West Derby je štel stoindvajsetkrat toliko prebivalcev kot oni Hoo-ja itd. Še večja neenotnost je vladala v raznih upravnih korporacijah samih in njihovih medsebojnih odnošajih. Za vsako novo upravno panogo se je doslej osnovala nova upravna oblast na najrazličnejših načelih, tako da so končno opravljale posamezne zadeve istega kraja najrazličnejše upravne oblasti, katerih kompetence so se zopet križale in mešale, kakor njihova teritorijalna področja. Organizacija posameznih oblasti se je stopnjevala od najdemokratičnejše oblike (n. pr. šolski odbori) do popolnoma oligarhične (n. pr. grofijska uprava). To vsestransko zmedo bomo še lažje umevali, če pomislimo, da je pobiral vsak teh nešteti uradov in oblasti svoj poseben davek, imel svoj volivni red itd. Potreba dalekosežne koncentracije raznih upravnih funkcij in radikalne ureditve raznih upravnih teritorijev je bila torej očitna.

V podobnem stanju se je nahajalo tudi materijelno upravno pravo. Moderni socialni razvoj je postavljaj razne korporacije pred vedno nove upravne in socialno-politične naloge in parlament je moral neprestano razširjati kompetenco raznih upravnih korporacij. V municipalnih mestih so se take nove pravice in funkcije (zgradba vodovodov, plinarn, kanalizacije, cestne železnice, delavskih stanovanj, snovanje ljudskih knjižnic, strokovnih šol itd.) podelile enostavno mestnim svetom, po deželi pa navadno sploh ni bilo nobenih uporabnih upravnih organov, ki bi prevzeli te funkcije. Izpopolnitev in temeljita sistematična reforma vse notranje politične organizacije je bila torej neodložljiva.

Kot vzor je služila parlamentu pri njegovem reformnem delu upravna organizacija municipalnih mest. Ta se je od svoje demokratizacije sem najlepše razvijala in prekosila v svojem uspešnem in plodonosnem delovanju vse nade. Na izkušnje v municipalnih mestih se zato opira tudi veliki reformni načrt iz l. 1888., ki predvsem zahteva, da se tudi v grofijah ločita uprava in justica. Prva se poveri izvoljenemu grofijskemu svetu (County Council = nekaki grofijski parlament), justico pa obdrže še nadalje mirovni sodniki. Vsa uprava je organizirana podobno kot v municipalnih mestih. Grofijski svet se voli po splošni, enaki in direktni volivni pravici po enotno razdeljenih volivnih okrajih. Mesta z več kot 100.000 prebivalci naj se organizirajo kot samostojne grofije.

Ta načrt, ki ga je spremljala tudi obsežna finančna reforma, je parlament stvarno in temeljito obravnaval. Tekom dolgotrajnih debat je bilo še marsikaj izpopolnjeno in izboljšano in še istega leta je bil tudi uzakonjen. S tem je padla zadnja trdnjava starega fevdalnega režima in načelo reprezentativnega demokratizma je predrlo v vso angleško upravo.

Nevzdržena upravna zmeda, ki sem jo že očrtal, pa z reformo grofijske uprave nikakor še ni bila odstranjena. Posebno na deželi je postajala pomanjkljivost dose-

danje upravne organizacije vedno bolj občutna. Rešitvi te naloge se je sedaj posvetila predvsem liberalna stranka, ki je v zvezi z organizacijo kmetiškega delavstva že dolgo vztrajno propagirala idejo popolne reorganizacije podeželske uprave. Že spomladi l. 1893. je predložil Gladstonov kabinet parlamentu tudi tozadeven reformni načrt, ki je bil po dolgem, temeljitem in stvarnem obravnavanju čez leto dni sprejet in uzakonjen.

Ta zakon je dopolnil in izpopolnil organizacijo celokupne angleške uprave. Dvignil in oživil je propadlo cerkveno občino in ustvaril iz nje nekaj najnižji upravni organ, odgovarjajoč približno kontinentalni občini, ki jo doslej angleška upravna organizacija ni poznala. Večje cerkvene občine volijo po splošni in enaki volivni pravici svoj občinski zastop, v malih občinah je bil pa zbor vseh občinarjev pravno priznan kot kompetenten upravni organ. Med cerkveno občino in grofijo so na podlagi zdravstvenih okrožij vpeljali nov upravni organizem, to je distrikt, ki je prevzel funkcije različnih, sedaj razpuščenih posebnih upravnih oblastij. Cerkveno občino in distrikt so organizirali popolnoma po demokratičnih načelih uspelega mestnega reda. Uredili so medsebojna razmerja cerkvenih občin, distriktov in grofij in jasno označili upravne kompetence posameznih. Dalje so demokratizirali ubožne svete in uvedli tudi za nje splošno in enako volivno pravico. Dosedanjo teritorialno zmedo so v veliki meri odstranili z določbo, da mora ležati vsako upravno ozemlje načeloma v mejah prihodnjega višjega, torej vsa cerkvena občina v mejah enega distrikta, ves distrikt v mejah ene grofije. Tozadevna ureditev mej se je poverila grofijam. Končno so bistveno izboljšali tudi razne agrarne zakone socialno-političnega značaja, o katerih bom govoril pozneje. Vsi ti zakoni so bili v parlamentu sprejeti, podpirali so jih liberalci in konservativci in tudi zbornica lordov jih ni bistveno izpreminjala. Tako je bila dopolnjena reorganizacija celokupne angleške notranje uprave, postavljena je bila na enoten sistem in je dobila današnjo obliko.

S tem je bilo zaključeno ogromno reformno delo šestih desetletij. Vsa notranja uprava Anglije je bila izročena ljudstvu, to je demokratičnim upravnim korporacijam, izvoljenim po splošni in enaki volivni pravici. Vsa lokalna uprava je bila municipalizirana, obenem pa ustvarjena tudi močna, a vseskozi nebirokratična centralna upravna oblast, ki je popolnoma podrejena parlamentu in le nadzira ter strokovno vodi ustvarjajoče in izvršujoče delo avtonomnih lokalnih korporacij. Lokalne oblasti so odgovorne za svoje ukrepe odslej le volivcem in pa rednim sodiščem. Ta so edino kompetentna, da varujejo zakonitost uprave. Zato Angleži tudi ne poznajo upravnega prava, ki na kontinentu tako skrbno ščiti oholi birokratizem in absolutizem.

V poznejših letih se je vsa upravna organizacija sicer še vedno izpopolnjevala, a naloga te razprave ni, da to dopolnjevanje zasledujemo še dalje. Pred seboj imamo sedaj enotno in sistematično ogrodje, na katero je odslej oprla angleška notranja politika svojo ogromno in plodono delavnost, posebno v socialni politiki. Poglejmo sedaj posamezne dele te vzorne upravne strukture, ki je dvignila Anglijo na njeno današnjo veličino in dokazala ogromno ustvarjajočo silo demokratizma in posebej še demokratične uprave. V njih bomo našli tudi najlepši vzor za bodočo notranjo organizacijo Jugoslavije, ki mora temeljiti na demokratični samoupravi. (Dalje prihodnjic.)

Fran Albrecht:

Sodobne misli.

Vsako ljudstvo in vsaka doba spočenja ljudi, ki jo mislijo, tolmačijo in oblikujejo. Samo najglobljemu, najkulturnejšemu umu je danes dano, da more pravilno in smotreno preoceni skrivnostipolna znamenja, ki se utrinjajo iz vzburkanega vesoljstva v naš goreči mikrokozmos, da vodi dogodke, ki se akrobatsko preHITEvajo in vrtinčasto motajo v zagonetni klopčič sodobnosti. Najsubtilnejši psiholog more komaj oddaleč prislutiti v neznani razvoj zrevolucionirane ljudske psihe. Lobanja najženjalnejšega političnega astronoma ne more vzlic vsem finesam verjetnostne matematike odkriti in razodeti skrivnosti jutersnega dneva. Ta zanašajoča doba, ki se igra z milijonskimi ljudstvi kakor veter z jesenskim listjem in jih dviga visoko pod zvezde, ki nedosežne sanjajo svoj svetli sen svetovnega gospodstva, da jih pahne nato v inferno obupa, samoponižanja in nepopisnih bolečin na prag smrti in pogina, ta doba je polna zagonetnosti v bodočnost in odprtih vprašanj; ta sedanost tirja vseh sil zlasti od njih, ki so odgovorni pred svojo vestjo ter sodbo naroda in človeštva. Ti so, ki vodijo dogodke — ako se ne dadō voditi od njih. Samo močni, najmočnejši, najtrdnejši v svoji vesti iz srca src so, ki ne podležejo. Kdor bi se danes hotel izločiti iz živega organizma svojega naroda in vladati nad njem, ga tirajo dogodki vstran in porazijo. Kakor gine blesk izjemnega rodu in moči, tako je obledel blesk osebnosti, tistega Nietzschejevega individualizma, ki je smoter do moči. Osebnost, kakor jo pojmujejo zreli narodi danes, je samo zavestni izraz tega naroda, stopnjevani izraz njegove volje in njegovega uma. Ako slišimo danes govoriti Wilsona, je v naših dušah odmev celotne Amerike. Kulturna svobodna demokracija je izrazila svojo voljo in svoje mnenje po svoji demokratski osebnosti, prav tako, kakor nam nedemokratski izraz točasne Rusije — Trockij in drugi — zakaj njih moč in izraz se uveljavlja s terorjem — vzbūja v duši zavest manjšine narodove in nesvobodnega izliva tega ljudstva.

*

Danes politike ne pojmujejo več kot oportunistično barantanje: zato je bilo nujno, da je izpodrsnilo na spolzkih tleh političnega žonglerstva največjemu slovenskemu umetniku v laviranju, drju. Šusteršiču. Ni izdal naroda, samega sebe je izdal. Sam se je izločil iz organizma narodovega, zato, ker ni bil nikdar organičen del tega naroda, marveč je hotel biti nad njim. Zato ni poznal njegovega boleznega dozorevanja in ni vedel, da nam je danes, ko se borimo med življenjem in poginom, politika kot najfinejši substrat mislečega intelekta, duševno kot najeminentnejši etični akt. Politik nam je danes svečenik — mora biti univerzalen duh kakor stoje na čelu vseh kulturnih narodov in držav. Politik in državnik ne govorita več v svojem imenu in imenu peščice svojih somišljenikov, temveč iz žive, vzburkane duše narodove. Njemu je dano poslanstvo, da išče izraza stremljenju, željam, bolečinam milijonov. In ako najde in odkrije ta najpristnejši izraz, stoji ljudstvo za njim s takšno zvestobo, kot je ne pozna nezvesta množica in ga okiti z ljubeznijo, kot še ni bilo ljubljeno človeško bitje. Tako nam je umljiv ta naravnost regilijozni kult pokojnega Kreka, razumljivo češčenje, ki ga deli slovensko ljudstvo Korošcu. Odkrila sta temu ljudstvu — njegovo srce; brezdomovincem sta dala dom, smisel in pojem doma, hlapcem vero in prostost in slutnjo svobode; iz dna, iz korenin teh mrkih duš je privrela ponosna moč: suverena, vase zaupajoča.

Kako smo nekoč s strahom in bojznijo ali pa s topim nezanimanjem gledali na Dunaj, v to tuje in mrzlo mesto, kjer nam je neprijazna gospoda delila narodov kruh in so neprijateljski državniki krmilarili barko političnega življenja in mašinerijo te prečudovite zagonetnosti, ki ji pravimo država. Doma smo se pričkali in prepričkali. Vedeli smo, da smo berači, mali, razdedinjeno parijsko ljudstvo, ki prejalislej podleže sramotni smrti, ker ne more in ne sme poseči v živi, fluktujoči tok svojih lastnih usod. Kako smo se borili v težkem, dostikrat brezuspešnem boju, da je pisac cesarjev na naših tleh izpregovoril z nami v našem jeziku! Kako sramotna, ponižujoča in življenja nevredna je ta naša preteklost, smo izpregledali šele zdaj, ko so se nam v uporni luči razbistrile oči: ko s premočjo izzorelega intelekta in z zavestjo lastnih moralnih vrednot gledamo, kritično motreč, kako to tuje mesto še vedno hoče preko nas in brez nas ustvarjati našo usodo. A mi vemo, da volja naroda samo tako dolgo ni suprema lex, dokler je narod polnomočno ne proklamira sam.

Ti si to storil, Janez Evangelist, lovor na Tvoje čelo! A vi drugi, ki ste izdali svoj rod: niste ga izdali. Storili ste kakor Judež iz Karijota, ki je menil, da je izdal Gospoda. Pa je izdal le samega sebe ter je šel in se obesil.

*

Še globočje, bratje, še globočje vase! — to je deviza, ki danes bronasto udarja na membrano slehernega mislečega duha. Zakaj vsak obrat vase znači notranji odpor in protest. Danes gore naše duše protesta, ker se ne morejo oprostiti te strašne ječe časa in prostora. Zločinski je čas, ki se prostituira s človeško krvjo in slavi orgiazme s svojim posiljevanjem. Historija bodočnosti, ki bo tehtala ta čas, bo veliki kriminalni senat.

*

Troje je stebrov, na katerih se bo bôčila bodočnost: Demokracija — Pravičnost — Etos.

*

Značilni za Wodrowa Wilsona, to najeminentnejšo demokratsko osebnost sodobnosti, so stavki, ki jih je napisal v svoji knjigi „Nova svoboda“:

„Lepota demokracije leži v tem, da brezobzirnež izpodkopuje svoje lastno življenje, da ta, ki je željen maščevanja, zove maščevanje na samega sebe; zakaj velika sila demokratske vladne oblike temelji na dejstvu, da je to, kar je v prid celoti, hkrati v prid vsakemu posamezniku.“

„Ne od zgoraj, marveč iz dna se izvrši prenovljenje slehernega ljudstva.“

„Takozvani radikalizem naše dobe ni nič drugega nego napor prirode, oprostiti silovite moči ljudstva.“

„Glavni smoter demokracije je, da služi drug drugemu z nasvetom, tako da nismo odvisni od razuma enega edinega moža, marveč od nasveta vseh.“

„Lastnina je orodje človeštva, ne pa človeštvo orodje lastnine.“

„Svoboda človeštva obstoji v tem, da se človeštva interesi, zmožnosti in energije medsebojno popolnoma prilagodijo.“

„Življenje naroda temelji na vprašanju njegovega notranjega sestava in njegovega družabnega udejstvovanja; vlada je zgolj njegovo orodje.“

„Mi nočemo nikake dobrohotne vlade. Zahtevamo svobodno in pravično vlado.“

*

Silen, genijalen duh živi kakor izoliran v prostoru in času, tuj in zagoneten ljudstvu, ki mu govori. Kajti kako naj si drugače tolmačim dejstvo, da je iz nemškega, baš iz nemškega naroda izšel mislec, ki je zamislil krasni filozofski sen „K večnemu miru,“ knjigo, polno težkih in tehtovitih misli, ki zorê danes iz hrepenenj celotnega človeštva svoje bolešno dozorevanje, misli, ki jih z brezobzirno kretnjo polaga Amerikanec Wilson danes, čez stotriindvajset let, na dušo ljudstvu, kojega nepoznani sin je bil véliki Imanuel Kant?

*

Kakor polnoč nad neodkritimi neznanimi oceani je zdaj preko slehernega duha, ki ugiblje, tehta in razmišlja. Saj je vse isto: nebo in zemlja in zvezde na nebu. A nebo in zemlja in zvezde na nebu — vse je odeto v ovoj neznanega, tistega, česar še ni odgrnila roka človekova in kamor še ni posijalo jutro, vidno očem človekovim. Kako skrivnosten je čar vseh stvari, ki se jih še ni dotaknil človek s svojim duhom in svojim očesom. Kako je vabljev za onega, ki je zmožen, da s stopnjevano intenzivnostjo zaznava vse pojave v sebi in okolico krog sebe. V neprekinjeni ekstazi in blaženosti živi on. Vsak hip mu daruje nekaj novega, neslutnega, neokušenega. Kakor da vsak trenotek s pobožno, trepetajočo roko odgrne strmečim očem nov svet — odkrivati nove, neznane svetove pa je človeštva poklic, nagon in najvišja blaženost.

*

V zgodovini človeštva poznamo dobe, ki se pnô kakor orjaška nebotična pogorja vrh morske gladine. In so druge dobe, ki se gube mirne in pokojne kot ravno morje. In še tretje dobe so, ko je zamajal potres vsa obzorja in pogorja, da so se sesula vase in se ugreznila globoko pod morsko nižino. Kakšna je pač ta doba, ki jo živimo danes, kako bi jo krstili mi, njeni otroci, krščeni z njeno lepoto, obrizgani od njenega blata in požegnani z njenim trpljenjem?

Marija Kmetova:

O naših altarjih.

1.

Dobro bi bilo, če bi se časih ozrli po naših altarjih. Precej jih imamo; blešče se in stoje visoko nad nami. Vendar, zdi se, da so tudi ti altarji prašni kljub vsemu blesku in lesketanju, kljub veliki veri, s katero zremo vanje. Narodova last so ti altarji, družbe, stranke, in zveze so, ki jih je sezidal ves narod v težkih dneh. — Ali bi ne bilo dobro, če bi obrisali prah in si pogledali iz oči v oči, da bomo vedeli v veliki prihodnosti, kdo smo in kaj smo in kdo so tisti, ki so vredni, da jim odpremo vrata v veliko narodovo svetišče?

2.

Demokracija. Imamo demokratične stranke, imamo list Demokracijo, imamo dan za dnem po sto in stokrat besedo demokratično v mislih. In vendar, kje je ona demokratičnost? Ne mislim naših „predpostavljenih“, mislim naše n a r o d o v e naprave same. Ali smo sami med seboj v resnici demokratični? In frakarija in „narodno damstvo“ in naša takozvana višja inteligenca? Koliko je demokratizma v vsem tem? Saj so nekateri med nami kakor grofje iz srednjega veka, med nami, Slovenci. V resnici, ne bilo bi nam treba še te neumestne šare. Več duše, gospoda, več pogleda v notranjost!

3.

Nimamo šol. Ali — še teh nočemo, ki bi jih utegnili imeti. Poglejmo si natančno v obraz in priznajmo, da je tako. Na primer v Trstu: dekliška meščanska? Gospodje pri „Družbi“ vedo, da govorim resnico. (Na uho jim povem, da tega nočejo priznati.) Jaz sem njihova uslužbenka, pa dobim morda še klofuto za to odkrito besedo. Zakaj, uslužbenec in delodajalec — joj, kakšen prepad! Tudi pri nas, prav zares.

4.

To je čudno, da so ljudje tako zelo zaverovani v formalnost. Z vso besnostjo najvišjega birokratizma, opasani z „uma svitlim mečem“ zagovarjajo formulirane stavke v samih formuliranih stavkih. Pa ne pred stoletji — včeraj, še danes je tako. Zares, lepo je sedeti na višku in vihteti bič po ljudeh, ki imajo dušo in — in drugega nič.

5.

Ali poznate uši?

Pa je pri nas veliko uši. Teh ne pobijamo, še celo najvišjo čast jim izkazujemo, zakaj take uši se priplazijo daleč in požro ves dober sok zdravega narodevega telesa. Posebno pleme je to, ki ga je težko izpoznati.

Navadno se imenuje tudi inteligenca. (Takozvana.)

6.

Zdi se mi, da prevladuje pri nas vsepovsod razum, hladnost, led. — Ljubezen je spolnost, zakon je udobni dom, pospravljena soba, jed, dobra postelja. — Cvetje ni več moderno, ideali so že zdavnaj zarjaveli. Ženske so moškimi kakor v mehko kuhano jajce: načno ga, izpijejo in vržejo lupino stran. Moški so ženskam dobrodošla sredstva za svilene nogavice in svilene obleke. Duševnost je pa že kar smešna. Kaj ne bomo iskali človeka v sebi? Kaj bomo hujši od živine?

7.

Tudi Slovenci imamo tajno policijo. Pa ne cesarsko-kraljevo, kaj še! Slovenska policija je to, poklic za ženske. To so nadzorovalne dame pri raznih šolah in vrtcih. Ali nismo zelo demokratični?

8.

Morda se bo komu milo storilo, da mislim v takih mislih na naš narod. Vendar je poglavitno to, da sedimo čisti, v čisti hiši, pri čisti mizi. Ko pride tisti veliki dan, mora biti naš dom svetišče dobrote in ljubezni.

Brez naslova.

(Zbral H. P.)

Kdor ničesar ne ve in ne ve, da ničesar ne ve, je norec. Izogni se mu!

Kdor ničesar ne ve in ve, da ničesar ne ve, je skromen. Pouči ga!

Kdor kaj ve in ne ve, da kaj ve, ta spi. Zdrami ga!

Kdor kaj ve in ve, da kaj ve, je modrijan. Sledi mu!

Arabski pregovor.

Ljudje ki mnogo govore, malo vedo; oni, ki mnogo vedo, molče. Nevednež smatra za važno vse, kar ve in hoče to vsem povedati. Človek, ki mnogo ve, težko pove, kar ve. Lahko pove mnogo, ker pa ve, da se da povedati še več — molči.

Rousseau.

Filozofična izobrazba je danes naravni predpogoj vsakega izobraženega človeka.

Dr. Lederer.

Doktor filozofije postane človek na visoki šoli; filozof pa le v življenju. k. j.

Matura in doktorat nista nobeno preventivno sredstvo proti duševni omejenosti. h. p.

Dokler človek ne pomeni ničesar, rabi naslov, da kaj pomeni. Ako pa ima pomen, potem vpliva že njegovo ime samo. H. Peus.

Vsak „Gewohnheitsmensch“ je socijalna ničla; v narodno-gospodarskem oziru ima lahko vrednost neznatnega stroja. Svobodna Misel, III. l.

Pomanjkanje razsodnosti je to, kar označuje prav za prav neumnega človeka, in te napake sploh ni mogoče odstraniti. Topa ali omejena glava, kateri manjka le primerna stopnja razuma, pride zelo lahko z učenjem celo do učenjaštva. Kant.

Najmogočnejši pospeševalci kulture niso bili učenjaki, temveč možje, oboroženi z ženijalnim pogledom opazovalca in iznajditelja, ki so odkrili skrivnosti narave s tem, da so jo pustili govoriti . . . Da ženijalnost nima ničesar opraviti z učenjaštvom, je dokazana resnica. Dr. A. Pabst.

Ves naš pouk, tudi oni, ki ga imenujemo višjega, je v tem, da se nauči mladina recitirati lekcije. Odtod si ohrani navado, da jih recitira skozi vse ostalo življenje. Gust. Le Bon.

Ne znanje, temveč mišljenje mora biti cilj naobrazbe razuma . . . Učitelj mora imeti vedno v spominu, da ni njegova naloga, da podaja množstvo znanja, temveč da kaže pot k znanju. Dr. Fr. Drtina.

Svoje posebno temne strani nima samo neizobraženost, temveč v isti meri tudi polizobrazba. Polizobrazba je izobrazba, katero prodajata večinoma srednja in visoka šola: znanje za izpite brez kristalizacije osebnosti, strokovnjaško učenost brez duševne kulture. Znak te polizobrazbe je, da napravi z malega veliko, z velikega malo, da podaja sodbe brez razlogov, da je slepa napram zveznosti stvari, da izsesava individualnost in da izkorenini instinkt. Ellen Keyjeva.

Da smo še danes, ko bi morali toliko velikega in važnega pritegniti vso našo pazljivost, ko so se nagromadili med tem neizmerni zakladi mišljenja, pesnitve in pred-

vsem znanosti, česar niso slutili najmodrejši Heleni niti v najmanjši meri in katerih biti deležen bi morala biti prirojena pravica vsakega otroka — da smo še vedno primorani porabljeni dragocen čas za priučenje vseh posameznosti uboge grške zgodovine, nabasati polno naše revne možgane z neskončnimi imenskimi registri slovitih gospodov na adés, atos, enes, eiton itd. in se morebiti celo navduševati za politične usode te krvoločne, kratkovidne, od egoizma zaslepljene, na suženjstvu in postopanju sloneče demokracije — to je bridka usoda, česar pa, ako se dobro premisli, niso krivi Grki, temveč naša lastna borniranost.

Chamberlain.

Dobre lastnosti glede volje, čutenja, sodbe, fantazije, kot pred vsem vztrajnost, čut za izpolnjevanje dolžnosti, natančnost, strogost napram samemu sebi, zmožnost logično misliti in pravo od nepravlega razločevati, dar kombiniranja glede mišljenja in estetičnega čuta pomenijo veliko višje človeške vrednote kot pa hitri receptivni dar sprejemljivosti in dober spomin za besede in stavke. Te zadnje so pa skoraj edine zmožnosti, ki pridejo pri naših merodajnih izpitih od ljudske pa do visoke šole v poštev. Ali naj se čudimo, ako pri takem popolnoma napačnem, oziroma enostranskem merilu, splezajo na vsa visoka oficijelna, kakor tudi večinoma na visoka neoficijelna mesta v družbi, najbolj suhi sadovi, navadni „štrebarji“, prazne butice in malikovalci avtoritet?

Avg. Forel.

Visoka šola nam ne podaja socijologične priprave, izobražuje enostransko. Medicinac je mnogokrat materijalist, pravnik birokrat, filozof teoretik, tehnik nefilozof, vsi smo enostranski in dualisti dela in življenja. Vsi potrebujemo socijologičnega zaokroženja svetovnega nazora, kajti od svetovnega nazora je odvisen značaj in delo človeka.

Studentska revue 1911.

Temelj vzgoje je v poznanju človeka in človeške družbe, v duševnih vedah in socijologiji, z eno besedo v filozofiji!

Alfred Fouillée.

Ne gre za znanje, ne gre za to, da stopimo v življenje z dobro nabasano vrečo najrazličnejšega znanja, temveč za to, da razumemo uporabiti naše znanje.

Dr. A. Pabst.

Ako priznava moderna država vsakemu državljanu splošno enako volilno pravico, mora mu dovoliti tudi sredstva, da z dobro šolsko izobrazbo razvije svoj razum...

Haeckel.

Da se dobi mnogo ljudi, ki se v mišljenju ne povzpno čez višino, ki se da konstatirati tudi pri živalih, dokazuje le, da še ne zadostuje biti človek v navadnem smislu, ako hoče biti človek v pravem smislu človek...

Vsled napačne vzgoje najdemo surovost tudi pri izobraženih, dokler polaga vzgoja na prisvojitev spretnosti, znanja in takozvanih družabnih olik večjo važnost kot pa na izobrazbo čustvovanja...

Omejen razum in surova volja so nerazdružljive od nizkega čustvovanja; in narobe: čustvo, ki ni zmožno nikake nizkotnosti, najde svoj izraz v jasnem razumu in plemeniti volji...

Carneri.

Dr. Viktor Adler.

Dolgoletni voditelj avstrijsko-nemške socijalno demokratične stranke, dr. Viktor Adler, je umrl 11. novembra na Dunaju, star 66 let. Slučaj je nanesel, da je umrl prav tisti dan, ko se je morda izpolnila njegova najsrčnejša politična želja, ko je bila proglašena nemško-avstrijska republika.

Adler je ustvaril avstrijsko-nemško socijalno demokratično stranko in združil za precejšnjo vrsto let vse avstrijske socijalno demokratične stranke v avstrijsko socijalistično internacijo, od katere so dobile vse avstrijske socijalno demokratične stranke ono moralno podporo, s pomočjo katere so pritegnile k sebi presežni del proletarijata. Ne smemo namreč pozabiti, da je igralo v prvotnih socijalističnega gibanja ravno naglašanje bratstva med zatiranimi važno vlogo, da je imelo neizmerno privlačno silo. Šele ko so proletarijati dozorevali, ko se je diferenciralo splošno politično življenje v smeri skupnih nacionalnih teženj vseh razredov enega naroda, šele tedaj je proletarsko bratstvo izgubilo svojo prvotno avreolo. Da je ustvaril Adler nemškemu delavstvu politično stranko, da je združil avstrijski proletarijat, oboje je bilo težko delo. Le mož s tako vztrajno delavnostjo, kakršna je bila lastna Adlerju, le strankar s tako sijajnim taktičnim talentom, kakor ga je imel Adler, je zmogel to delo.

Adler ni bil teoretik socijalizma, ampak praktični izvrševatelj njegovih nauk in kot takšen je organiziral največjo in najzavednejšo politično stranko, kar jih je bilo v bivši monarhiji. In tej stranki je ustvaril glasilo „Arbeiter-Zeitung“, katere glavni urednik je bil dolgo let, list, ki ni bil le v monarhiji, temveč tudi izven nje eden izmed najboljših urejanih političnih dnevnikov, ki ga je čital vsakdo s pridom. Morda je bila ravno zasluga izvrstno urejane „Arbeiter-Zeitung“, da je stranka tako naraščala in pridobivala vedno večji vpliv v političnem življenju Avstrije.

Adler je bil izrazit političen bojevnik, neustrašen, vedno prisoten in inicijativen, kadar je valovil boj za važna vprašanja. V avstrijski poslanski zbornici je bil prav gotovo najmarkantnejša osebnost. Njegovi govori so bili globoko zasnovani, duhoviti, sarkastični, sarkistični zlasti, kadar je razkrival glupost avstrijske vladne politike.

Tudi v svetovni socijalistični internaciji je mnogo tehtalo Adlerjevo mnenje. Na kongresih internacionale je igral važno vlogo. Prav jasno se je pokazalo to na kongresu v Kodanju, kjer je prišel pred forum internacionale spor med nemško in češko socijalno demokracijo. In na sejah mednarodnega socijalističnega birôja so terjala njegova izvajanja napeto pozornost.

Vse Adlerjevo delo, bodisi v stranki, javnosti in internaciji je izviralo iz nesebične ljubezni do razreda, kateremu je posvetil vse svoje moči že zelo zgodaj, iz trdnega prepričanja v zmago socijalizma nad kapitalističnim družabnim in državnim redom. Njegovo delo mu ni prinašalo materijelnih koristi, nasprotno, vzelo mu je vse njegovo zasebno premoženje. V dobi politične korupcije, ki je vladala v bivši Avstriji, je ostal Adler čistih rok. In to ni malo!

Mnogo tragičnega je v Adlerjevem življenju. On, ki je posvetil svoje skoraj neizčrpilive telesne in duševne moči za to, da pomaga ustvarjati trdno združeno socijalistično internacijo, je moral zadnja leta svojega življenja gledati, kako se razkrajala internacionala, kako razjedajo bojno moč poedinih socijalističnih strank načelni in taktični razdori in spori, izvirajoči glavno iz različnega naziranja o važnosti nacionalizma, kako se porajajo v socijalno demokratičnih strankah, kjer je bila solidarnost temelj uspehov, opozicije. In opozicija se je dvignila lansko leto celo v nemško av-

strijski stranki, v stranki, ki jo je on sam ustvaril iz dveh nasprotujočih si struj in kjer je vladala skoraj trideset let krepka, vzorna sloga. Da je doživel takšen razvoj v socialno demokratičnih strankah ravno on, ki je bil neutrudljiv propovednik proletarske solidarnosti, to je vplivalo nanj prav uničujoče. Če bi pa živel še nekaj časa, tedaj bi priznal tudi on, da je bil takšen razvoj nujno potreben zato, ker ni mogoča internacijonalna združitev proletarijata drugače, kakor da se vsak proletarijat najprej nacionalno izživi in uteši. In za to stopnjo razvoja v mednarodnem socializmu pride prav gotovo nova in zdrava internacijonala delavskega razreda.

Iskren, odkritosrčen, nesebičen strankar, velik politik, značajan in pošten voditelj, človek topllega sočustvovanja s trpečimi, humanist brez hlimbe je umrl z Viktorjem Adlerjem.

a. š.

Pregled.

Politika.

O ustavi in načelih. Jugoslavijo imamo. To je vidni in priznani uspeh ententnih držav, ki so vrgle nemški militarizem, kateri je zlasti zadnja vojna leta slepomišil med našimi ljudmi tudi z demokratičnimi gestami, ob tla. Vprašanje, kako se bo naša narodna država uredila na znotraj, moramo rešiti sami. Važno je ustavno vprašanje. Pri nas se je vrglo med ljudstvo dve gesli: federalizem ali centralizem? Oboje je bilo zmotno; zmotno že zaradi tega, ker nazor o moderni državi ne prenese generaliziranja ne enega ne drugega gesla. Res je marveč, da bomo morali v enih rečeh biti za centralizem, v drugih za federalizem. Kdor pozna ustave modernih zveznih držav, ki so danes vrhunec vse doslej znane državniške modrosti, zlasti ono severne Amerike, pa tudi Švice, to hitro uvidi. Ustava jugoslovanske države ne more biti čin prepisa katerekoli izmed številnih ustav moderno urejenih držav, ali samovoljno kompilacija, temveč predvsem sad spoznanja dosedanjega historičnega življenja

vseh treh plemen, Slovencev, Hrvatov in Srbov, zlasli tistega dela, ki je bilo samoniklo, porojeno v potrebah iz ljudske volje. Predno moremo načeti tako težko vprašanje, katerega končna rešitev bo odločilna za prihodnjih petdeset, sto let nove države, si moramo biti na jasnem o temeljnem načelu, iz katerega izhajamo pri vseh glavnih in postranskih vprašanjih državnega življenja.

Upoštevajoč prvi proglas „Narodnega vječa“, da veljaj v državi SHS. politična in ekonomska demokracija, mislim, da je bila odločilna beseda že izrečena, ako je bil proglas odkritosrčen, o čemer doslej nimamo povoda dvomiti. Za nas zlasti je jasno: stojimo na stališču, da izvira vsa oblast v državi od ljudstva, namenjena v dobrobit in v korist njega samega.

Če govorimo o ekonomski demokraciji, ne le o politični, mora biti vsakomur jasno, da se je treba resno poprijeti reševanja mnogovrstnih in mnogoštevilnih socialnih vprašanj. Kdor misli, da se bo zamotani kompleks socialnih terjatev rešil s samimi besedami,

se moti. Tam, kjer se uveljavi ekonomska demokracija, ni misliti na predpravice posameznih stanov ali slojev, tam se mora vse gospodarstvo urediti tako, da je v korist vedno večji socialni blaginji vsega ljudstva. Kompleks socialnih vprašanj, ki ga bo rešiti, se da poglavitno opredeliti na dva dela: na zemljiško reformo in delavsko vprašanje. Razume se, da v drugi del spadajo socialna vprašanja vseh tistih, ki žive od dela, bodi ročnega bodi duševnega. Predmet zemljiške reforme pa tudi ne more biti drug kot ta, da se zemlja osvobodi vseh fevdalnih in kapitalističnih spon in se jo tako spravi v najožjo zvezo s tistimi, ki jo res sami obdelujejo.

Ko smo sprejeli načelo, da vsa oblast v državi izvira iz ljudstva, smo načelno tudi že rešili vprašanje, ali bodi državna oblika monarhistična ali pa republikanska. Edino volja ljudstva more odločiti o tem sporu, ako obstoji.

A b d i t u s.

Narodnostni problemi.

O bodočnosti Jugoslovanov. Lansko leto je izdal v Londonu znani publicist A. H. E. Taylor zanimivo knjigo „The future of the Southern Slavs“ (O bodočnosti Jugoslovanov).

V prvem delu obravnava macedonsko in srbsko vprašanje; podaja kratko zgodovino Srbije in balkanske vojne. Obravnava tudi vprašanje Jadranskega morja. Italiji pripoznava pravico do Trsta in zahodne Istre, a ji odreka pravico do Dalmacije. Določuje tudi meje jugoslovanske države in razpravlja o njeni ustavni obliki.

Čeprav je razvoj že prehitel Taylorjeve predloge glede ustavne oblike Jugoslavije, vendar so njegova tozadevna teoretična razmotrivanja tako zanimiva, da govorimo tudi o njih. Po mnenju angleškega publicista je za Jugoslavijo troje državnih oblik primernih:

1. Federacija obstoječih jugoslovanskih provinc.
2. Dualistična srbo-hrvaška monarhija.
3. Združeno (united) kraljestvo.

O teh treh oblikah razpravlja takole: Federacijo radi smatramo za zdravilo raz-

ličnih bolezni, za nekako panacejo. Je pa možna le v državah prostranega obsega, kakršni sta Nemčija in Združene države, ali pa v državi, ki vsebuje različna plemena (Švica). Teoretiki, ki smatrajo Balkan za enoto, žele federativno obliko tudi za jugoslovansko državo. Za tako obliko je pa predpogoj vsesplošen interes, temelj, brez katerega ni mogoče zidati. Če tega ni, če so politični, socialni in ekonomski pogoji različni, potem bi bilo bolje, da se uvede združeno (unitary) vlado. Res je sicer, da je Balkan zemljepisna enota, in se nam zdi, kakor da ga je narava sama določila za močno enotno državo, ki bi kot federativna najlažje služila najvišjim interesom balkanskih narodov; toda če nekateri izmed teh narodov ne žele združitve, temveč se celo sovražijo in je njih sovražstvo vkoreninjeno že sto in sto let — potem odpadejo pač vsi argumenti za združenje. Lepo bi bilo, če bi Angleži in Nemci, Nemci in Francozi delovali složno, se spoštovali in ljubili, toda svet moramo gledati, kakršen je, ne pa kakršen bi moral biti. Sovražno razmerje vlada namreč med Srbi in Bolgari, med Bolgari in Grki. Zdelo se je nekaj časa, da se je uneslo sovražstvo, toda vzplamtelo je na novo, četudi povzročeno od tujih vplivov, in zato je še v nedogledu čas, ko se bodo miroljubno pasle balkanske ovčice z balkanskimi levi.

Ločiti moramo dve vrsti federativnega sistema: 1. Konfederacija držav (Staatenbund, zveza držav). 2. Federativna država (Bundesstaat, zvezna država).

V prvem primeru vpliva centralna eksekutiva z malimi izjemami na prebivalce potom državne vlade. Vsaka država te zveze je samostojna in odločuje o vseh vprašanjih razen o onih, ki so pridržani centralni eksekutivi, zveznemu parlamentu, zveznemu sodstvu, ki je pri tem tipu soodločilen faktor. Vsaka država ima suverene pravice in določuje svoje delegate za zvezne korporacije.

V drugem primeru so pravice pridržane; centralna vlada je v neposredni zvezi z državljani. Suverene pravice ima unija, posamezne države pa le one, ki jih določi

centralna vlada. V prvem primeru se združujejo samostojne države v konfederaciji in prepuščajo določene pravice splošni vladi; v drugem prepušča suverena država nekaj pravic lokalnim avtoritetam, centralna vlada lahko izpreminja pravice lokalnih avtoritet, nasprotno pa te ne morejo izpremeniti ustave.

Združene države Severne Amerike so konfederacija držav, Kanada je federativna država.

Federativni sistem ni potreben v jugoslovanski državi, ker ne bo obsegala ne ogromnega ozemlja, ne različnih plemen, niti naroda, ki bi izgubil v njej svojo svobodo, ker leži v takem sistemu polno nevarnosti partikularizma, ker bi bolj rušil nego dvigal moč koncentracije nacionalne energije, ker bi bil dražji in bi manj učinkoval, ker bi končno oslabil internacijonalno pozicijo jugoslovanskega naroda.

Druga možnost je dualistična monarhija. Če se združijo Srbija, Bosna, južna Dalmacija, Črna gora, Srem, srbski del južne Ogrske, bi nastalo kraljestvo s pretežno ortodoksno — srbsko večino in s katoliško-hrvaško manjšino, ki bi znašala 10%. Ostanek jugoslovanskih dežel Hrvaška, severna Dalmacija, vzhodna Istra in slovensko ozemlje se bi združilo v drugo kraljestvo s katoliško-hrvaško večino. Slovensko ozemlje opisuje Taylor takole: „Slovensko ozemlje, oziroma oni del, ki še ostane naravnim lastnikom, ko bodo drugi utešili svoj glad po slovenski zemlji“.

Obe kraljestvi bi se združili v dualistično državo, tesneje zvezani kakor je bila habsburška monarhija. Ta ideja se nam ne zdi na prvi pogled napačna. Rusija jo je propagirala l. 1915. in tudi angleško časopisje. A le kratek čas. Kajti elementa obeh delov sta prerazlična in v tem je skrita velika nevarnost za morebitno poznejšo združitev. Dejstvo, da bi bila polovica prebivalstva monarhije ortodoksno-srbska, druga katoliško-hrvaška, bi privedlo do ostrih nasprotstev, iz katerih bi se rodila antagonizem in zavist. Slovani, nekdanji podaniki Habsburžanov, bi se zopet preveč ločili od ostalih,

kar bi ogrožalo komaj priborjeno narodno edinost.

Dualističen sistem se pa doslej še nikjer ni obnesel, niti personalna unija Švedske in Norveške, niti avstro-ogrski dualizem. V federativnem sistemu se sestavljajo mnenja večine iz mnenj različnih držav, v dualističnem sta vedno ista nasprotnika. Uspeh enega je vedno izguba drugega.

Zato zaključuje Taylor odstavek o obliki države s tem, da nasvetuje združeno kraljestvo pod Karagjordjeviči. Enotna vlada je najmočnejši način vladanja in združena država lahko deluje z večjo odločnostjo in natančnostjo. Zdi se mu tudi bolj umestno, da imenujemo našo državo Srbijo kakor Jugoslavijo, ki je komaj porojeno ime. Naslov srbskega kralja primerja z naslovom angleškega, ki je tudi kralj Ircev in Škotov, a se vendar imenuje navodno le angleški kralj.

Taylorjevi argumenti, ki jih navaja proti ustanovitvi enotne, združene države, so sledeči: različne stopnje kulture plemen jugoslovanskega naroda, različni zgodovinski razvoj in različne zgodovinske tradicije, nevarnost, da se ohladi entuzijazem, kakor hitro se otresejo tujega jarma, in težave, ki se bodo pojavljale pri kooperaciji in amalgamizaciji političnih strank. Nasprotno pa dokazujejo upravičenost države sledeča dejstva: vsem narodom je lastna želja po združitvi, in te želje so trajne, dobro preudarjene, saj so jih rodile žalostne izkušnje pretekle dobe. Tudi verstvo ni več zapreka, kajti duhovniki obeh konfesij so trpeli za narodno osvobojenje.

Taylor razpravlja tudi o notranjih problemih nove države. Svetuje ji, naj se otrese predvsem nemških in madžarskih „privandrovcev“, takozvanih kolonistov. Menda jim pot v domovino nazaj ne bo pretežka, v ono domovino, ki so jo bili zapustili iz tako lepih nagibov. Edino z Romuni se lahko pogodi (po statističnih podatkih bi vsebovala nova država 200.000 Romunov, romunska pa 100.000 Srbov) s cross-migration (z zameljavo).

Ogromno delo čaka državo na gospodarskem polju. Vse koncesije mora sam-

prevzeti, modernizirati mora gospodarstvo. Za temelj narodnega bogastva ji bodo služili gozdovi, ker bo po sklenjenem miru cena lesa še poskočila. Tuji izkoriščevalci morajo brezpogojno zapustiti jugoslovansko državo.

Važno vprašanje so železnice, posebno orijentska. Nastaviti bo treba nizke tarife za prevoz ogrskega blaga v Solun, ali pa raje skleniti ugodno trgovsko pogodbo z Ogrji. Finančni položaj bo izredno težak. Srbija, zadolžena že pred vojno, se je tekom vojne še bolj zadolžila. Kraljestvo je agrikulturno, a življenje zamorjeno za desetletja. Zato se bo morala zateči h kreditu, če hoče ekonomično zopet oživeti. Previdna pa mora biti vendarle pred „haute finance“, pred kapitalom, ki je brezdomovinski in gleda samo na lastni interes. To je ona visoka internacionalna financa, ki je toliko časa umetno vzdrževala gnilo otomansko cesarstvo in ki ničinku ne povsod škodljivo. V Bosni se morajo razlastiti veleposestva ag, na Hrvaškem in v Banatu fidejkomisi.

Srbija in Bosna imata bogate rudninske vire, istotako tudi doslej tako zanemarjena Macedonija. Srbija ima premog, baker in cin poleg železa, zlata in srebra, pa tudi petrolejske vrelce. Po zakonu naj ima vse rudninske pravice država.

Pri industrijskem razvoju bo treba upoštevati: 1. Tuj kapital in ž njim nevarnost tibega vgnezenja. 2. Kako se bo razvijala industrija. Finančne operacije, znane kot vtihotapljanje, ne delujejo na zunaj s hruščem, toda mali posestniki izgubljajo polagoma svojo zemljo prav tako, kakor da jih je uničila vojna. Dober zgled je Antwerpen, ki je bil že pred vojno takorekoč nemško pristanišče, nemško prebivalstvo je volunilo za nemški generalni štab itd. Če se je posrečilo Nemcu se vtihotapiti v londonski finančni krog, v centrali internacionalne finance in tam delovati v prid Nemcev, razumemo, v kakšni nevarnosti je mala država, ki ima bogate, neodkrite naravne vire, a je brez lastne finančne in industrijske organizacije in brez razpoložljivega kapitala. Do kapitala pridejo lahko potom popolne in vsestranske

monopolizacije. Predvsem morajo proglasiti hidroelektrične sile za državno last. Na ta način bi se izločila seveda vsaka konkurenca. Napredovali bi počasi, a ravno v takem počasnem razvoju je resnični nacionalni napredek. Počasnejši razvoj je naravnejši, narod kakor posameznik trpita slej ali prej, če skušata obogateti prehitro.

Država bo morala prepovedati tujcem nakup zemljišč. Tuje banke naj bodo pod kontrolo države, da lahko prepreči njih delovanje, če utegne škodovati državnim interesom. Isto se naj zgodi z delnicami tujcev. Bolje je namreč — če bo že tuj kapital potreben — da si pridrži država pravice, kakor da ga popolnoma odkloni. Kar ni dovoljeno Nemcem, naj se dovoli Angležem, ki se radevolje uklonijo nacionalni kontroli narodnega premoženja. Angleški trgovci niso nikdar politiki, angleške banke so finančne institucije, a nikoli vladna sredstva.

Pomagati se mora državi, da pride do prvotnih posestnih pravic, če drugače ne gre pa s prisilnim odkupom pod kolikor mogoče ugodnimi pogoji.

V industrijskem in trgovskem pogledu so balkanske države prava tabula rasa. Kje naj zastavijo Jugoslovani z delom? Kdo jim naj bo vodnik?

Smelo trdimo, da je moderni zahodni industrijalizem v moraličnem propadanju (bankrupt). Vsak bi bil rad samosvoj, svoj gospodar. To gibanje se izraža s sindikalizmom, ki pelje v nekaterem pogledu nazaj k zadržam srednjega veka. Državni socializem in sindikalizem se navadno izključujeta, dasiravno bi lahko drug drugemu pomagala. Organizacija industrije je preživela v zadnjem stoletju tri faze. Prva je bila doba malih družb, bil je čas privatnih podjetnikov. Nato so vzrastle družbe z omejeno zavezo, katerim je sledil čas industrijalne konsolidacije, končalo se je s trusti (v Ameriki) in s karteli (v Nemčiji). Nekateri socialisti se niso ustrašili naraščanja trustov in kartelov; Bernard Shaw je celo rekel, da pripravljajo bolj gotovo trustni magnati pot državnemu socializmu kakor katerakoli socialistična propa-

ganda. Kajti vsaka komuna — če že mora biti kolektivizem — bo raje videla industrijo v rokah države kakor v rokah nekaterih neodgovornih kapitalistov.

Taylor upa, da bodo naši državniki našli pravo pot, ne s tem, da posnemajo zahod in prežive vse dobe industrijalnega razvoja na zahodu, temveč, da začno kar tam, kjer so oni končali, njih izkušnje naj jih izučijo, kar je bilo slabega, naj opuste. Če je končal na zahodu moderni industrijalizem s trusti in karteli in je tak razvoj neizogiben, naj bo to za našo mlado državo izhodišče, naj tvori država sama najmočnejši trust. Tako se bo zopet obudila stara slovanska zadruga novega tipa. To leži res sicer v prihodnosti, toda korenine segajo v sedanost.

Taylor raziskuje tudi pomen Jugoslavije za Anglijo. Predvsem poudarja strateško važnost Jugoslavije. Kdor hoče Malo Azijo in zagotovljeno pot v Indijo, deželi neizčrpanega bogastva, mora posedovati Srbijo, kdorkoli je hotel Evropo obvladati, je moral zavojevati najprej Srbijo. Da so bili Jugoslovani združeni in močni, se bi bila usoda Evrope drugače razvila; njih ozemlje bi bile res „buffer State,“ toda tako močna odbojna sila, da bi se ustavila vsakršni invaziji. Slabiči niso mogli zadržati turškega navala, slabiči se niso mogli ustavljati Habsburžanom; zato pa bo nemirno njih ozemlje, dokler se ne združijo. Slaboten narod na strateško važnem ozemlju bo vedno zapeljiv za ambiciozne sosedo, bo vir večnih nemirov.

O zemljepisni važnosti Jugoslavije pravi Taylor, da je dolina Morave zelo važno križišče: tu vozi „orient-express,“ ki vodi iz zahodne Evrope (Pariz, Antwerpen itd. čez Dunaj, Budimpešto) v Belgrad. Pred leti že se je hotela skrčiti pot iz Pariza v Carigrad. Železnica bi vozila skozi Simplonski predor v Milan, Benetke, Trst, Ljubljano, Zagreb, Belgrad. To namero so preprečili Mažari, a sedaj bo prosta pot. Kakšne važnosti bi bila ta proga za jugoslovanske pokrajine! Iz Varšave pelje proga v Carigrad in Solun preko Budimpešte in Belgrada, ravno tako direktna zveza iz Rige skozi Vilno in Lvov,

če ne bi bila morda krajša pot preko Dobriča v Romuniji. Vse te železnice peljejo po dolini Morave v Niš, kjer se bodo stekale z onimi iz Male Azije in Levante. Iz Niša vodi železnica v Carigrad. Kadar bo bagdadska železnica izpeljana do Perzijskega zaliva, se ji bo gotovo prav kmalu odcepila proga v Bombay. Peljali se bomo torej lahko po suhem v istem vozu iz Londona v Indijo, če se namreč čez Doverski zaliv in še ožje Dardanele vpelje „train-ferry,“ način prevažanja železniških voz po ladijah, kakor je uvedeno že po švicarskih jezerih. Taka železnica seveda ne bi služila splošnemu prometu, izvzemši malih predmetov velike vrednosti, pač pa ljudem, ki jih plaši morska pot, zlasti onim, katerim je čas denar, za angleške trgovce brezdvomno neprecenljive vrednosti.

Iz Niša vodi druga važna železniška proga ob Vardarju v Solun. Brindisi bo izpodriinil Pirej, odkjer je toliko krajša pot v Aleksandrijo. Solun bo torej križišče za levantinski promet.

Niš in Belgrad sta večje važnosti kakor Sofija ali Skoplje, ker se v prvih dveh stekata progi Dunaj-Carigrad in Dunaj-Solun, medtem ko teče skozi Sofijo samo prva, skozi Skoplje le druga proga.

Jugoslavija ni samo središče zveze zahoda z vzhodom, vezala bo tudi Donavo z Adrijo, načrt, o katerem se je mnogo govorilo že za časa bosanske krize. Iz Niša bi vodila proga čez Prepolaški prelaz in Prizren v Porto Meduo. Iz Kladove (ob Donavi) se izpelje proga preko Niša, Užice, Sarajeva, Bugojna in čez Aržanski prelaz v Split. Užice bi morali zvezati z Mokrogoro, Bugojno s Sinjem. Železnica bi vezala Split ali Grnž z Bukarešto, Odeso in Moskvo. Niš bi bil tako najvažnejše križišče na Balkanu.

Svoja razmotrivanja o jugoslovanskem vprašanju zaključuje Taylor s sledečimi izvajanjmi: Važnost jugoslovanske države smo dokazali. Čas je, da si prične ustvarjati jugoslovanski narod sam zgodovino, katero so mu doslej pisali drugi. Ali bo njih država ovira brezvestni ambiciji ali pa bo zopet

torišče prepirajočih se narodov? Jugoslavija naj bo „buffer“, ki bo vsrkavala politične udarce, najsi pridejo od ene ali druge strani. „V našem interesu,“ pravi dalje Taylor, „je močna jugoslovanska država. Svojo moč povečamo in utrdimo, če pomagamo ustanoviti močno državo, ki nam nikoli ne more biti nevarna. Samo z Jugoslavijo pa ustavimo pot nemškemu „Drang nach Osten.“

Cirila Pleško.

Socijalizem.

„La Lega delle Nazioni“ se imenuje socijalistična revija, ki jo izdaja in urejuje dr. Edmondo Peucher v Trstu. List izhaja dvakrat na mesec. Ima tudi leposlovno priložilo. Revija objavlja članke, ki razmotrivajo tekoči razvoj svetovnega položaja in beleži poročila o teoretičnem in praktičnem sodelovanju socijalistov pri oblikovanju zgodovinskih in zlasti sodobnih socijalnih preuredb. Značilno za razmere v tržaški socijalistični struji je dejstvo, da kaže list prav malo sotrudnikov, poleg prevodov so le članki izpod peresa dveh ali treh rok.

Za nas je najzanimivejši pač članek „Slinc jugoslovanskega socijalista po Trstu.“ Pisatelj polemizira z drjem. Tumovim spisom o Trstu v „Kampfu“. Polemika pa je pisana v tonu, ki nikakor ne kaže volje za trezno razmotrivanje razsodnega politika. Značilne so besede: „Ni treba, da si belijo glavo za njih (italijanskega prebivalstva) bodočnost in gospodarski razvoj Jugoslovani, socijalisti in nesocijalisti. Na to bodo mislili Italijani. Pa če bi tržaški in tudi istrski ter goriški Italijani raje videli, da raste trava po ulicah njihovih mest, nego da bi zabarantali gospodarski prospeh s tem, da bi žrtvovali svojo narodno neodvisnost, celotno in popolno, tedaj bi bila to le njih stvar in nikdo bi ne imel pravice, da bi se jim usiljeval kot rešitelj za ceno, da se odpovedo idealnim blagrom, katerim se ljudstva niso vselej pripravljena odrekati.“ Člankar očita drju. Tumi sorodnost z ekonomičnimi socijalisti in pikro zavrača njegovo tolmačenje samoodločevalne pravice v „višjem smislu.“

Ker je ta revija edini list, kjer moremo z italijanskimi sodrugi resno razpravljati o bodočnosti Trsta, do katerega imamo Jugoslovani vsekakor več pravice nego nam je prisojala dr. Puecher, zato bi z veseljem pozdravili razsodno in stvarno polemiko. Toda že ton navedenih stavkov kaže, da žal nimamo opraviti z nepristranskim znanstvenim politikom, temveč z razjarjenim strankarskim gromovnikom.

Pavla Hočevcar.

Narodno gospodarstvo.

Milko Brezigar: Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva. (Založila in izdala „Omladina“ v Ljubljani. Natisnila „Zvezna tiskarna“ v Celju 1918.)

I.

Ni mi mogoče pisati o tej knjigi, ne da bi zavzel prej stališče v politični debati, ki smo jo čitali pred kratkim v našem dnevnem časopisju. Dvorni svetnik Šuklje je predložil javnosti v pretres svoje misli o upravi in ustavi jugoslovanske države. Njegove misli zastopajo idejo decentralizacije in avtonomije posameznih pokrajin enotne jugoslovanske države na vseh poljih, kjer se mu zdi decentralizacija umestna. Te misli so naletele na vehementen odpor drja. Tavčarja in drja. Trillerja, ki zastopata v interesu narodnega ujedinjenja čim najpopolnejši centralizem. Jaz sem jugoslovanskega čustvovanja, ki je narekovalo te članke, prav vesel, in bi stal gotovo na tej strani, ako bi šlo tu samo za odpor proti slovenskemu separatizmu. Zdi se mi pa, da se s te perspektive na Šukljejeve predloge ne sme gledati, da je izmed njegovih misli več kot ena upoštevanja vredna in da zasluži članek drugačen odgovor.

Lep dokaz za to je Brezigarjeva knjiga.

Ona je v glavnem gospodarsko-politični program in le vsled tega, ker mora izhajati vsak politik od dejanskih razmer, obenem na obširen statističen material oprta slika teh razmer.

Pri obojem se ozira pisatelj samo na slovenske dežele in ne na jugoslovansko državo sploh. Zakaj ta omejitev? Pisatelj je

molče prešel to vprašanje, a je z vso knjigo zavzel kljub temu o stvari jasno stališče. Odločitev je morala pasti zato tako, ker bi postal njegov program drugače meglen in kompliciran in bi ne imel za tiste, ki bodo o njem odločali, one privlačne sile, ki jo daje neposrednost in bližina. Tako je vzrasla na primer Brezigarjeva agrarna reforma iz specifično slovenskih tal. Pri avtonomni upravi našega gospodarstva jo je mogoče takoj izvršiti, v enotni jugoslovanski državi pa se je bati, da bi bila odložena ad calendas graecas, ali pa da bi dobila tako obliko, da bi je več ne spoznali in da bi ne vedeli ž njo kaj početi. Baš avstrijska ustavna zgodovina nam nudi primerov za tako početje, a ne primerov, ki bi govorili proti avtonomiji. Avstrijske zgodovinsko-politične individualitete niso bile avtonomija, ampak mumije brez smisla in življenja, nad kojimi je vladal baš najstrožji, za vse dejanske potrebe slepi centralizem. V našem primeru je avtonomija, — ne da bi ideji narodnega ujedinjenja najmanje škodila — naravnost predpogoj naglega napredka in demokratičnega razvoja. Brezigar hodi v svoji knjigi, — ali zavestno ali instinktivno pravo pot. Upati je, da besede drja. Trillerja in Tavčarja še niso zadnje in da bodo zadeli zlasti za dejansko ureditev razmer v prvi vrsti odgovorni, v Narodnem veču zbrani politiki odločitev, ki nam omogoča govoriti o publikaciji, ki leži pred nami kot o zelo pomembnem, dejanja pripravljajočem delu.

II.

V svojem narodno-gospodarskem programu izhaja pisatelj od ideje o samoodločbi narodov, koje najvažnejši postulat vidi po pravici v tem, da naj vlada vsaka etična enota — narod — suvereno nad teritorijem, na kojem kompaktno prebiva. Sistem izžemanja in odnašanja premoženja po tujem veleposestniku se mora z najostrejšimi legislativnimi sredstvi onemogočiti. Zemlja in industrija na naših tleh morata priti v naše roke.

Za organizacijo kmetiškega stanu zamislja pisatelj dalekosežno reformo. Po tem načrtu naj bi ostal kmetovalec sicer neomejen lastnik svoje zemlje in pridelkov. Način obdelovanja zemlje pa bi mu predpisovalo deželno zakonodajstvo. Zemljedelsko produkcijo bi vodil za vso slovensko deželo deželni agrarni urad, za posamezne okraje pa posebni agronomi, ki bi se opirali na zadruga kot na najnižji izvrševalni organ. Zadruga naj bi postale javnopravne, prisilne naprave.

V ostalem polaga pisatelj posebno važnost na industrijaliziranje dežele. V ta namen priporoča tarifno in carinsko protežiranje industrije. Izrečno pa poudarja, da mora biti to protežiranje le prehodno in da ne sme imeti namena, da bi vzdrževalo podjetja, konkurence trajno nezmožna, z eno besedo, da ne sme postati tribut, ki bi ga morali dajati poljedelski sloji industriji, ampak le podpora, ki se od teh slojev začasno zahteva z namenom, da bi si vzgojili tako domačo industrijo.

Glede industrijskih panog, koje naj bi se pri nas razvile, meni pisatelj:

Posebno pozornost bo treba posvečati lesni obrti in industriji, ki jo je mogoče razviti tako, da bo prvačila na svetovnem trgu. Nastati mora sladkorna industrija, ki bo krila našo potrebo in vrhtega izvažala. V tekstilni industriji bomo izdelovali navadno blago za svojo rabo in za izvoz v bratske ežele na jugu in jugovzhodu. Električne in podeželne centrale morajo dati tej in slični mali industriji gonilno moč po nizki ceni. Usnjarska in čevljar-ska obrt se morata še nadalje razvijati.

Iz socijalnih oziror se zavzema pisatelj za neobdačenje najpotrebnejših živil, za obdačenje in eksport luksurijoznega blaga, za čim najširšo uporabo strojev, za združno obliko pri komulaciji kapitala.

H koncu bi bilo še omeniti, da pisatelj na splošno ni pristaš avtarknega sistema. V začetku drugega dela, ko govori o poljedelstvu, formulira to posebno precizno s temile stavki: — Zdi se mi, da hodi naš narod najboljšo pot, ako ga bodo vodili pri obdelovanju zemlje samo gospodarsko-finan-

eijalni momenti in ne vojaški in politični. Tedaj nam ni treba vprašati, kaj in koliko porabi naš narod in koliko bomo pridelali na lastnih tleh, ampak kako je treba obdelovati zemljo, da nam bogato obrodi, da bo obdelovanje kar najbolj plodonosno (= dobičkonosno).

III.

K tem gospodarsko-političnim idejam bi bilo pripomniti:

Misli o nacijonaliziranju zemlje in industrije in o agrarni reformi so velike misli, vredne najboljših energij. Jasno pa je, da zahteva izvršitev teh načrtov še veliko konkretnega študija, ki bo izhajalo brez vsega generaliziranja prav od spodaj, od posameznih primerov, torej ogromnega dela, ki presega moči ene osebe. Končni uspeh in praktično dejanje bo odvisno od tega, v koliko se posreči zbrati pisatelju, ki bi ga radi videli tudi pri praktičnem gospodarsko-političnem delu na vodilnem mestu, okrog sebe zmožne sodelovalce.

Glede carinske politike si s pisateljem najbrž ne bova direktno nasprotovala. Zdi pa se mi, da se je dotaknil pisatelj, — ker je pač njegov cilj pred vsem pospeševanje industrije, — te teme enostransko, ne da bi jo obenem od vseh strani objektivno osvetlil.

Svetovna konkurenca vpliva na gospodarstvo dežele, ki radi preobljudenosti, tehnične ali komercijonelne zaostalosti ni na normalni gospodarski višini, razkrajajoče. Svobodna konkurenca tujine mora uničiti tako obrtnika kakor poljedelca take dežele. Poljedelec ne bo kupoval obrtnih potrebščin doma, ampak v tujini, in bo odvezel s tem domači produkciji njen edino možni domači trg. Na drugi strani bo kupoval tudi obrtnik v tujini, tako da domači kmet še teh produktov ne bo spravil na trg, ki so mu omogočali doslej, da je kupoval najnujnejše industrijske pridelke. To vodi preko poloma do akomodacije zaostalega ozemlja na svetovno gospodarstvo na ta način, da se ljudje izseljujejo in da poseže roka zunanjega podjetnika preko mej takega teritorija.

Tej krizi se je mogoče izogniti le na ta način, da se donos delovne sile bodisi z novimi iznajdbami, bodisi z nabavo strojev, bodisi z drugačno razporeditvijo produkcije poveča — ali pa če to ni mogoče poveča na ta način, da se ljudje izselijo, tako da preostane za preostale toliko zemlje, da morejo konkurirati z okolico.

Varstvena carina sama na sebi ni lek, je pa kitajski zid, s kojim se zaostalo ozemlje začasno zavaruje pred razkrajajočo silo gospodarskega napredka in dá tako proces, ki je ceteris paribus neizogiben, počasnejši tempo. To nalogo izvršuje tako industrijska, kakor agrarna varstvena carina; celo industrija, ki čuva istočasno oboje, je še vedno nekaj drugega kot navaden neposredni davek.

Svobodna konkurenca za agrarne produkte in varstvena carina za industrijske pomeni za agrarne sloje žrtev: — tu stoji interes proti interesu. Varstveni carini za industrijo dajemo samo zato prednost, ker računamo opravičeno, da moremo na industrijnem polju najti uspešnejše leke, ki morejo splošno — kritičen položaj gospodarstva izlečiti in produktivnost človeškega dela povečati. Izključeno pa tudi nasprotno ni, zato je treba presojeti posamezne primere konkretno. Če povzročuje inferiornost naše žitne produkcije le to, da ne delajo naši poljedelci s stroji (kar seveda ne bo res), bi ne mogli a priori zavrniti varstvene carine za žito, v kolikor so potrebni večji dobički za nabavo strojev. Le tam ne rabimo carin, kjer uvidevamo, da inferiorni produkcijski panogi ni pomoči in da je treba nove razporedbe v produkciji.

S teh vidikov presojam vprašanje carine in zdi se mi, da prihajamo tudi po tej poti do rezultatov, kakor jih razvija pisatelj.

Ne bilo bi napačno, če bi se bilo posvetilo načelni analizi problema varstvene carine nekaj vrst, da bi se videlo, kako vodijo carinska vprašanja za prvi hip res do resnih interesnih konfliktov, da pa spoznanje, da je vse gospodarsko življenje med seboj v tesni zvezi, te konflikte često premosti.

Prav je, da se izreka pisatelj za reformo poljedelstva po gospodarsko — finančnih načelih. Ne morem pa se iznebiti vtisa, da zapada knjiga kljub tej normativni ideji, deloma v napako večine naših agrarnih reformatorjev, ki presojujejo često posamezne produktivne panoge ločeno in se ozirajo še tu pred vsem na tehnično produktivnost, ne na rentabiliteto, ali pa postavljajo rentabilitetne račune vsaj izolirano, ne da bi primerjali ene gospodarske panoge z drugo. Zdi se mi, da pri naš pravilno kalkuliranje ne bo vodilo naše agrikulture do tega, da bi n. pr. v bodoče produkcijo žita povečala, ampak prej do nasprotnega.

Zgolj gospodarska razmišljanja nas silijo v industrijaliziranje in pa v tiste agrarne panoge, kjer igra faktor delo večjo ulogo kot faktor zemlja. Mimo dejstva, da je naše kmetiško prebivalstvo relativno pregosto naseljeno, ne bomo mogli nikdar na dnevni red.

Tako pomenja racionalno gospodarstvo velikanski preobrat v načinu našega gospodarjenja. Pisatelj ve dobro, da izgubiva gospodarstvo svojo notranjo trdnost, čim bolj postaja odvisno od svetovnega trga in da vodi to lahko do kritičnih posledic (gl. str. 83 do 88). Kljub temu je mnenja, da se gospodarstva ne sme ovirati s političnimi pomiselki. V tem primeru mora vsaj politika skrbno zasledovati gospodarski razvoj.

III.

V drugo, specijelno poglavje pisatelju ne morem slediti, ker bi bilo treba zato specijelnega studija.

Podati hočem samo nekaj pripomb, ki so se mi vsilile mimogrede.

Agrarna bilanca je zaradi prehodnih in komplementarnih vrednot izredno težka, že ako vzamemo eno samo konkretno gospodarstvo. Toliko težje je priti do zanesljivih

računov po metodi, ki se opira na statistično ugotovljene količine in na indirektno sklepanje. Ni n. pr. gotovo, da mora recimo tržna vrednost dopitanja živine presegati tržno vrednost sena.

Zaradi tega se mi zaključki, do kojih prihaja pisatelj, ne zde vedno zanesljivi. Tako se mi zdi na primer izračunana vrednost dopitanja živine previsoka.

Predpostavke, da Hrvatska ne bo intenzivno gospodarila, ampak samo mi, da ne bo poskusila razviti industrije enako, kakor mi, bi se ne smele postavljati nikjer v račun.

Razprave o prevzemanju državnega dolga silijo k mnenju, da si predstavlja pisatelj izredno daleč segajočo finančno avtonomijo slovenskih dežel. Ali ne sega to predaleč?

Pri razmišljanju o posledicah nacijonaliziranja zemlje in o uspehih dela za normalni obseg kmetije se je treba ogibati povprečnostnih računov, ampak se mora izhajati od konkretnih posameznosti. V Slovenskih goricah pride recimo na kmetijo k večjemu poldrug hektar, a ne šest hektarov gozda. Obširnih gozdov na obronkih gornjesavinjskih planin se ne da razdeliti kratkoma med kmetije in tudi novih kmetij ni mogoče napraviti iz njih. To so pripombe, napisane mimogrede.

IV.

V splošnem lahko zaključimo s tole sodbo: Pričujoča knjiga je s svojim statističnim materijalom in s svojim širokopoteznim gospodarskim programom publikacija, kakršne Slovenci še nismo imeli.

Delavcem, ki bodo urejevali naše gospodarsko-politične razmere, bo dragocena opora, vsakemu slovenskemu inteligentu pa vademecum, ki mu bo izpolnil občutno vrzel v njegovi splošni omiki.

Peter Jug.

Pri nakupu različnega oblačilnega blaga se
blagovolite poslužiti veletrgovine

A. E. Skabernè Ljubljana.

Založništvo „Umetniška propaganda“ Ljubljana

Edicije „Umetniške propagande“ I. zbirka 10 razglednic po origin. slov. umetn. K. 2.—	Album „Begunci“ z verzij A. Gradnika K 6.—
Gasparijeva serija 6 razgl. „ 1.20	„Slov. Madona“ po orig. Fr. Klemen- čiča, velika stenska slika br. okv. „ 34.—
Smrekarjeva „ 6 „ „ 1.20	z okvirjem „ 60.—
Fr. Tratnik „Begunci“ 6 razgl. „ 1.20	Album 10 umetniških reprodukcij po originalnem slov. umetništvu v
Fr. Tratnik 4 risbe na razgl. „ —80	obliki razglednic „ 2.—

Naročila sprejema „Umet. propaganda“ v Ljubljani, Sodna ulica 5.

Največja slovenska hranilnica!

Mestna hranilnica ljubljanska

Ljubljana, Prešernova ulica št. 3

je imela koncem leta 1916, vlog K 66,800.000.—; hipoteknih in občinskih posojil K 27,600.000; rezervn. zaklada K 2,500.000. Sprejema vloge vsak delavnik in jih obrestuje najvišje po 4% večje in nestalne vloge pa po dogovoru. — Hranilnica je pupilarno varna in stoji pod kontrolo c. kr. deželne vlade. Za varčenje ima vpeljane lične domače hranilnike. — Posoja na zemljišča in poslopja na Kranjskem proti 5%, izven Kranjske pa proti 5 $\frac{1}{4}$ % obrestim in proti najmanj 1% oziroma $\frac{3}{4}$ % odplačevanju na dolg. — V podpiranje trgovcev in obrtnikov ima ustanovljeno **Kreditno društvo**.

Nogavice, pletenine, perilo in drugo različno v to
stroko spadajoče blago

kupite najceneje v špeciální trgovini

A. E. Skabernè Ljubljana.

♥ Tiskovine vseh vrst ♥

kakor: časopise, knjige, brošure, cenike, lepake, letake, vsprede, tabele, račune, kuverte in pisemski papir s firmo, vizitke, naslovnice,

♥ računske zaključke ♥

in vsa v to stroko spadajoča
dela izvršuje ukusno in ceno

„Zvezna tiskarna“

: v LJUBLJANI, Stari trg šte. 19. :

V zalogi ima tiskarna tudi vse po najnovejših predpisih izvršene obrazce za slavne občinske urade, aprovizačne odbore, cestne odbore, zadruga, gg. trgovce, odvetnike in notarje, gostilničarje itd.